

عالم فاسے را پدروم نمود و جرنل این خبر شنیده و بر پیش آمدن و وزیر مطلع گردیده فوج متعین قلعہ را پیش خود خواند و با تفاق
 بدافعیه مقابلہ شجاع الدولہ و مرہبہ پیشتر را ندوین عرصہ میرزا نجف خان ہم کہ با شجاع الدولہ بدو طرز تبدیل کنند آمدہ رفاقت
 انگلیشیان گزیدہ ملازم سپاہان گردیدند و اراں انگلیشی بعض فوج را بسالار سے میجو استبرت بلکنو فرستادند تا ضابطہ آنجا بودہ از
 طرف صوبہ اودہ و حدود آنجا خبردار باشد و محمد اکبر خان را بکو تو اسے آنجا تجویز را نوشتاب سے مقرر ساختند و جرنل کو رنگ
 با کل فوج مع شتاب سے میرزا نجف خان بہ الہ آباد رفتہ بتیخیر قلعہ آنجا جازم شدند میرزا نجف خان کہ از کم و کیف قلعہ مذکورہ
 آگہی داشت طرف حصار را در جائیکہ کشتہ نہشت نشان داد و جرنل تو پہا سے قلعہ شکن کہ از غارت لشکر وزیر ہمراہ داشتہ
 بہاں طرف بستہ دیوار آنجا را شکست و علی بیگ طان وغیرہ کہ از قبل وزیر بجا است قلعہ آنجا ما مور بودہ اند عرصہ بروز جنگ
 دیدہ امان خواہ شدند را نوشتاب سے مناسن آبرو و مال آنہا غیر مال و زیر و مخیر بودن در رفاقت و عدم رفاقت انگلیشیان
 گردیدہ آنہا را از قلعہ بر آورد و قلعہ بتیخیر اصحاب انگلیشہ در آمد علی بیگ خان وغیرہ ملازمان شجاع الدولہ رخصت یافتہ نزد اقا
 خود شناختند و را نوشتاب سے با تفاق و امانت راجہ بلونڈ سنگہ بند و لبت بہر دو صوبہ خصوص صوبہ اودہ مہا اکن تنظیم
 دادہ عمال در اکثر محالات بلکہ ہمہ جا فرستادہ اکثر سے از افواج میر قاسم خان مثل میر روشن علی خان و شیخ فرحت علی
 و برادرانش و شمسوار بیگ تو را سے قائل مشرامیٹ را ملازم ساختہ متعین صوبہ و عمال بہر حال نمود چون خبر نصبت وزیر
 تحقق یافت جرنل مع شتاب سے میرزا نجف خان عازم جنگ وزیر و مرہبہ گردید و عمال را مع افواج نو ملازم جا بجا
 گذشت اتحق کہ شتاب سے در بند و لبت صوبہ مذکورہ با وجود عمل دیرینہ شجاع الدولہ کہ از عہد برہمان الملک سعادت
 عباد سے او قریب بہ پنجاہ سالہ بود بہر ہم زدہ اکثر جا را انتظام داد و کار سے سترگ کرد لیکن ہمک بجا سے بعض ملازمان
 و قابو طلبی و ناخوشناسی سے اکثر زمینداران آنجا خصوص راجہ بلونڈ درین امر سب سے صوبہ بود * * *

گفتار در جنگ ثانی شجاع الدولہ با تفاق او ملها مرہبہ با جماعہ انگلیشیہ و مغلوب گشتن او

چون را ملها را بابت دعوت شجاع الدولہ نمودہ در رسید وزیر با تفاق پیشتر آمد و جماعہ افغانہ کہ وعدہ رفاقت نمودہ بود
 امیدوار رسیدن داشتہ و شہرہ بر آمدن در عوام انداختہ گاہے پیشتر نگذاشتند عماد الملک طاہر ابا معہ ...
 رسیدہ تا شاسے بودند مقدور سے داشت و نہ از دست او کار سے بر آمد و فی الحقیقہ از ناخن تدبیر ...
 عقدہ نکشو و رنگ کرد و رت شکستیکہ یافتہ بودند احد سے از دل احد سے نزد و القصدہ در نواح کوڑہ تلا سے عسکرین
 رو سے دادہ جنگ سبکی دست داد و مرہبہ کہ تاب تحمل صدمات تو پختانہ گاہے نہ داشت دست و پا سے جنبا نیدہ علف
 عنان نمود و تا بہر کرد دولت خود کہ نوح گوا لیا بود عنان بکران بازنکشد شجاع الدولہ تیز از رنگ بجا سے نوکران و عدم
 دل سے فدویان چہرہ مقفود و در آئینہ امید ندیدہ دل تنگ برگشت در زمانیکہ فوج انگلیشی از نواح صوبہ الہ آباد جنبید
 استقبال افواج وزیر بود بعض افواج مرہبہ بضابطہ سترہ خود افواج انگلیشی را در میدان محصور داشتہ از رنگ و تازاندگی
 مشوش سے داشت چنانچہ یکبار را نوشتاب سے با اندک مردم در میان آنہا افتادہ قریب بود کہ ہلاک شود در ان وقت
 حصار تہا سے دلیرانہ نمودہ گویند بدست خود سپاہ شطرن و ضرب نیزہ گردید و در میدان مردان آبرو سے خود نگہ داشت
 تا آنکہ فوج انگلیشی بہر دو رسیدہ از ان دار و گیر شش رہا بندہ حق آنست کہ را نوشتاب سے اکثر صفات حمیدہ داشت

درین جزو زمان از جمیع رؤسا متمناز بوده بر اکثری از اعیان و مکارم اخلاق تفوق داشت بر سخی از ان انشا الله تعالی
 عقرب در ذکر احوال او بنا بر نیابت صوبه عظیم آباد و حکومت آنجا که داشت گناشته خامه و قانع نگار خواهد بود علی ایمن خان
 سواد از ان آباد حسب الاشعار بنی بهادر خواست که بشکر وزیر رفته باراجه بنی بهادر پیوند و چند کردی از شهر مذکور برآمد بود
 که خبر است وزیر که تائید شنیده باز برگشت و دست دران نوح مخفی بود تا مصالحه وزیر با گلشیان ردی داد و فرستاد
 شد است و آن عزیز وافر التیز سر امر صدق و وفای رنج قبول و افتخار آمد بهر شد آباد رسید و ذکر شش در ضمن حکومت خلیف
 در نائب نظامت مرشد آباد گشت انشا الله تعالی خواهد آمد القصد وزیر بار دیگر شکست خورد و بطرف فرخ آباد رفت و
 از امانت و غیره شکوه تعلق و اقبال در امانت نموده از بریکه انتشاره و چاره جوئی نمود هر یک سخنی میگفت اما چون از تامل
 نبود در خاطر وزیر جانی یافت آخر الامر محمد خان بگش خلعت محمد خان غصنفر خلیف با وجود عداوتها سے دیرینه بمقتضای
 جو امر دسی که داشت ضامن باشجاع الدوله گفت که ازین جماعه افاغنه و غیره که متوقع نصرت و امانت دارند کسی کار
 شما خواهد آمد و در انتظار با چند مشت زر که دارید بخرج سپاه و مدعیان امداد رفته بحال خود در خوابیدماند و همین طهران نصرت
 تا شالی بوده دام مضحکه خوانند ساخت بزرگ من صلاح در دو حال است یا با معاد دسی که توقع رفاقت از آنها دارید
 بر دشمن تبارید اگر حیات باقی است طفره می یابید و الا با بر دجان خود در میدان سسی بازید و اگر این کار دشوار نماید بی ساس
 دیگر سسی کپیارتن تنهار بنواسته پیش انگلیشیان بروید آنچه شنیده شده کار آنها بروی عقل و پو امر دسی هست اغلب که با شما
 نرود و غاخنو امید بخت و شمارا در مملکت نخواهند انداخت بلکه ظن غالب آنست که بنا بر نام و نشان فاندان شما از در خلاص
 در آمده در اکرام و احترام شما را نمی تقصیر نخواهند بود درین بین بعد فتح قلعه اله آباد و شکست یافتن وزیر نوبت دوم
 بود و وعید پادشاه و سرداران انگلیشی مستحفظان قلعه چنازه نام امید از طرف و خلیفه شیخ الدوله گردیده و سامان قلعه دار سسی
 را هم کمتر دیده قلعه را حواله عمله انگلیشی نموده بعضی از آنها ملازم پادشاه و بر سخی نزد شیخ الدوله براسی شدند

ذکر پذیرفتن شیخ احمد الدوله نصیحت احمد خان بنگیش ملاقات نمودن با سردار انگلیشی و سخاوت بمصالحه و مهادنه

شیخ الدوله بعد امان نظر سخن احمد خان بنگیش را در باره خود اصبوب آرا و حسن شقوق دانسته با معاد دسی از مذابرا پادشاه
 خود سوار گشته راه لشکر انگلیشی گرفت زیاده از ده دو از ده سوار همراه داشت بعد طی مسافت بجزیل کرنک خبر رسید
 که وزیر الممالک باین صورت سسی آید اول متحیر و متحیر صدق و کذب خبر گشته بعد تحقیق بیاسی ادب با جمعی از سرداران و
 را و شتاب را سسی پیش رفته استقبال وزیر کرد وزیر جزیل را مقبل دیده از پاسنگی فرود آمده مخالفت نمود و جزیل مع کل سرداران
 و شتاب را گذر گذرانیده پیاده پایا پاسکی وزیر در کالیش روان گشته تا بنجیمه خود که براسی او استاد کرده بودند رسیده
 فرود آورده سرداران انگلیشی لوازم ضیافت و مهمان دار سسی لعل آورده از آداب و تواضع دقیقه فرونگذاشتند
 شیخ الدوله طعام ضیافت بهما نجا خورده خوابید و بعد بیدار سسی از خواب هم عثمان شاد کاسی بجاییکه خیمه گاه او بود و در
 کرده فاعله داشت برگشته با همراهمیان که از سه چار صدکس پیش نبوده اند منزل ساخت و از طرف مصالحه که دو سه طبره
 بواسطت شتاب را انفصال یافت و جمعی نموده حسب الاذن رؤسا سسی انگلیشی جمیع ملازمان خود را طلبید انشت و
 آمد و رفت سفر او پیغام بران اکثر اوقات و در بعضی اعیان آمدن او و جزیل در خانه همیگی معمول بود و را و شتاب را

درین کار استرنا سے طرفین منظور داشت اما بقصدنا سے لکھنوار کے کہ قبل ازین ساختہ درسلک ملازمان شجاع الدولہ برہنہ
ہی ہباد بنا برآجراچ نمودن میر تقاسم خان از عظیم آباد منسلک بود عزت شجاع الدولہ را وہ بہت خود ساختہ در انہر ہم مرام
سلسلے جمیلہ بتقدیم رسانید و مورد تحسین دوست و دشمن گردید *

کفایت و قرارداد و شرط مصالح میان شجاع الدولہ و انگلیشیہ و خصم شدن او بر صورت خود لکچہ حکام و پیمانہ قوم

بنیائے مصالحہ بر این قرار یافت کہ شجاع الدولہ چاہ لکھنؤ روپیہ عوض اخراجاتیکہ انگلیشہ را در حروب اور ویداد با انگلیشیان رساند
نصف نقد و نصف دیگر بر صورتخواہ فرمایند و آنچه از صوبہ او در تحصیل در آمدہ باشد مجرایا بہ صوبہ الہ آباد مخصوص پادشاہ و پادشاہ
در الہ آباد خاطر خواہ خود معاش نماید و میرزا نجف خان بہادر کہ رفیق پادشاہ و انگلیشیان شدہ بود ملازم پادشاہ بودہ یک لک
روپیہ سالیانہ از خزائنہ شاہیہ سہ سہ ماہی مالگزار سے بنگالہ سے یافتہ باشد و فوجے از انگلیش با عانت پادشاہ در الہ آباد ماند و یکی
از اصحاب انگلیشیان در خدمت شجاع الدولہ بطور میانی بجے گئے حاضر بودہ کار سے معاملات او نہ داشتہ باشد و بعد ازین
عہد و پیمانہ دوست ہدیگر را دوست و دشمن ہدیگر را دشمن و بر سر ہر کسے دشمنی زور آرد و دیگرے امانت او نماید و ہر کس
از دیگرے فوجے با عانت طلبد و جہے بر اسے مصارفش بعباجب فوج برساند و راجہ بلوچ سنگ زمیندار بنارس کہ
بنا بر رفاقت پادشاہ و انگلیشیان از خدمت شجاع الدولہ مقصر و بنیانت موسوم شدہ بود ہستہ فاسے تقصیرات او صاحبان
انگلیش نمودہ در اطاعت و زیر حمایت خود گذاشتہ نمودند و کور از طرفین مرقوم گشتہ و نائق مرقوم بہ مہر و دستخط رفیقین
استحکام یافت و شجاع الدولہ را حالت متفرغہ غیر از آزاد ازیکہ عجاہ معہود بود و نامند *

ذکر بیگانگی کہ ما در شجاع الدولہ مع کل اقربا بطمع زربا نمود و گوی وفا و خلاص ازین جملہ مردم نشین بود

وزیر بعد تقزز و تحریر عہود زربیکہ بزود سے معہود بود و ذکر تحصیلش افتادہ با ہر یکے از رقاسے خود بقدر مقتدر و راد تکلیف ادا
ز سے نمود و ہمین قسم با دروزن خود و برادران زن خود و جمیع اقربا خطے متضمن فرستادن مبلغی مناسب نگاشتہ بر این
خود از بند خسران مشروط بوصول زربیکہ کو را رقم نمود اما بہ ثبوت پوستہ کہ از ہر کس ہر چه توقع داشت و فی الحقیقہ آنکس از عہدہ
ایصال و ایشار آن مذکور آمدن می توانست طمع را کار فرما گشتہ بر رخے نصف و جمع ثلث و کسے ربع آنرا از انہر نمودہ
فرستاد حتی ما در و برادران زن او و غلامان و ملازمان نک پروردہ دیرینہ اش ہمین سلوک را سلوک داشتند مگر زن او
کہ ہر چه از نقد و جواہر و طلا آلات و نقرہ آلات داشت و آنچه خدمہ او را میسر بود حتی حلقہ بینی خود مع مرور دیدان بر کاشوہر
با وجود مخالفت مردم خوش آمد گو فرستاد و ناصحان را جواب میداد کہ آنچه مرا میسر است تا سلاستہ شجاع الدولہ مرا سے باید و اگر
اونا باشند بیچ یک ازین اسباب بکار من نمی آید اگر چه زربے بود اما آفرین بہ بہت مزوانہ او و حق صحبت شناسیے از نجاست
کہ گفتہ اند شعر زن خوب فرمان بر پارسا چکند مرد درویش را پادشاہ شجاع الدولہ ہم بعد این امتحان ہر چه پیش سے آمد
و از مصارف الابدیہ باقی سے ماند بزین خود میداد و حاجتچین سے بایست مصریح چہ مرد سے بود کز زربے کم بودہ
القصہ بہ سہرا انجام شدن مبلغی کہ امکان داشت بر اسے باقی مبلغ معجل جواہر گران بہا سے خود را بدست صاحبان انگلیش
بعبتین قیمت کہ درین باب ہم را وقتاب سے در میان بود درین گذشتہ اہل عیال را از ملک محافظ رحمت طلب داشت

و قلعہ چٹاڑہ برائے بیوض قلعہ الہ آباد از دست انگلیش انتزاع نموده از پادشاہ و سرداران انگلیش مرخص شد و در خدمت پادشاہ
 کے را بہ نیابت وزارت و دیگر سے را بہ نیابت میرآستانے کے خدات موروثی اور بود گذار ششہ ہزار الملک صوبہ خود
 فیض آباد کراو سے آباد سے آن برطان الملک سعادت خان و تم و کما شش شجاع الدولہ است روانہ کر دیا و دوران
 کل زمین رفتہ بکارا سے خود پر دخت تتمہ احوال او و شاہ عالم پادشاہ و بقیہ احوال میر قاسم خان علی آباد
 و در قتر حالات سلاطین شاہ جهان آباد و حکام و ناظران آن طرف غیر بنگالہ و عظیم آباد و مرقوم تسلیم و قانع رقم فرمایند
 و وضع انتظام و ملک دار سے کہ با خراج اصحاب انگلیشیہ و نواب و حکام دست نشان این جماعت راج گشتہ و سوا اچھوگر
 درین صوبہ روسے دادہ نگارش یافتہ نشا و اسر کتاب این قتر اختتام میاید۔

ذکر جلوس دن نجم الدولہ برصغیر ایاں بنگالہ بہ تجویز ارباب کونسل کلکتہ و رفتن شمس الدولہ بہری
 و نشترت بولایت خود و ورود لارڈ کلین ثابت خبگ از ولایت انگلند و دار الملک لندن
 بانتظام این ممالک و رفع شورش و فساد و سوا اچھوگر بسبب میر قاسم خان و درین ضمن روی داد

چون روز ناچھ عمر و دولت میر جعفر خان دست قضا در نورید و شمس الدولہ بہر سے و نشترت گورنر کلکتہ شنید کہ لارڈ کلین
 ثابت خبگ صاحب اختیار صوبہ بنگالہ و عظیم آباد گشتہ از ولایت انگلند سے آید بودن خود در کلکتہ مناسب ندیدہ قبل
 از ورود لارڈ مذکور روانہ ولایت انگلند شد و بقیہ اصحاب کونسل بضا بطہ مستمرہ حکمرانے و انتظام امور موجود سے نمودند
 بعد مردن میر جعفر خان در کونسل چنان قرار یافت کہ نجم الدولہ معروف میر بہلپور سے لپس کلان میر جعفر خان از بطن منی حکیم
 بجائے پدر نشیند و نواب اول اصلاح اصحاب کونسل راتق و فائق مہات نظامت و ملک دار سے باشند چون این صورت
 قرار یافت مستر مدشن صاحب کلان مرشد آباد و مستر جان سن صاحب کلان بردوان ہم در مرشد آباد آمدہ بحضور خود بر
 ایاں بنگالہ اور اجلاس فرمودند و او سے معتمدیہ بہر دو صاحبان مذکور بطور تواضع رعایت نمود و نجم الدولہ چند روز
 ناظم مقتدر و نندکار دیوان مدارالہمام او و مرجح طوائف انام صوبہ بنگالہ بود و میر محمد کاظم خان برادر میر جعفر خان ناظم عظیم
 بہ نیابت برادر زادہ خود و راجہ دھیرج ناراین برادر خرد راجہ رام ناراین دیوان مدارالہمام صوبہ مذکورہ در آدشتاب راسے
 دیوان پادشاہ سے آن صوبہ بود المہیت موافق با جمیع انگلیشیان خاصہ با جنرل کرنک سالار فوج انگلیشیہ شجاع الدولہ بنا بر
 وقت چو گنہ ماہول کہ چند ہزار روپیہ زیادہ از یک لک حاصل آسجا بود در نواح اعظم گڑہ و جون پور بطور جاگیر با و بخشیدہ
 دستے باین صورت گذشتہ بود کہ نندکار بنا بر آزر دے گے گورنر بہر سے و نشترت شمس الدولہ بہاد حسب طلب کونسل کلکتہ
 رفت اما از کار خود مغزول نبود و عملہ او کار باقتدار سے کردند شمس الدولہ معائب اور البشرح و بسط نگاشستہ و کتابے مجلد
 ساختہ و الہ برادر خود و خارج و نشترت ہوشیار خبگ بہادر کردہ گفتہ رفتہ بود کہ ہر گاہ لارڈ کلین بر سے و در کونسل خانہ نشیند
 کتاب مذکور را در اجتماع ارباب کونسل بحضور او بخواند و اورا بشنوند ازین جهت ارباب کونسل کلکتہ نندکار راز از کلکتہ
 بیرون رفتن سے دادند و او بنا بر انتظار لارڈ کلین کہ در زمان منفعت کرنٹے او و زوال دولت سراج الدولہ و شروع
 اقبال میر جعفر خان نشینے و مقرب او بود با مدن لارڈ کلین امید افزائیش اقتدار از مرتبہ کہ میسرش بود ہشت تا آنکہ
 لارڈ کلین بہادر ثابت خبگ در رسیدہ ہوشیار خبگ کتاب عیوب نندکار نوشتہ برادر خود و کونسل بحضور ارباب

بعضاً باللفظ خوانده به لارڈ مذکور شنو ایندند کما سر چند منظور نظر عطاوت لارڈ بود اما بنوع معائب و نقائص شمس الدوله
نوشته رفیق بود که از کار خود معزول و مامور باقامت کلکتہ و عدم خروج از حد و دمسینہ شهر مذکور گردید + + +

ذکر عروج محمد رضا خان باعلی مدارج دنیا دار سے محض مساعدت نحت و تقدیر باری عز اسمہ

نبار مغز و لے نند کما از تسلط و اقتدار محمد رضا خان خلف حکیم باد سے خان عقیل شیراز سے کہ در عهد ثانوسے بیچہ بنان
نیابت چکلہ جاگیر نگہداشت بیاور سے تقدیر مورد الطاف لارڈ کلین گشت و سپارش و کار ساز بیانیابت نجم الدوله
در نظامت و اختیار حل و عقد معاملات کل صوبہ بنگالہ یافتہ محمد رضا خان بہادر مظفر خجک مخاطب گردید و آہستہ آہستہ
خطاب معین الدوله مبارزا الملک خان خانان یافتہ نوبت و ماہی و مراتب و حکم سوار سے نالکی نیز حاصل نمود و لارڈ کلین
چون باستماع خبر انقلاب ممالک بنگلہ عظیم آباد و استیصال میر قاسم خان و انتظام این ممالک متعین شدہ بود و این کار
در نظر اہل ولایت نہایت عظیم و دشوار سے نمود لہذا مدارج علیا تر تے یافتہ کیبا راز کر نلے مرتبہ لارڈ سے کہ منصب
خطاب امارت ولایت انگلند و لندن است رسید و در جمیع کار با سے ایجا بنوع مختار و یکمال اقتدار آمدہ بود کہ تا جا
پہنچ گورنر سے باین اختیار و اقتدار نیامدہ مگر نواب گورنر جنرل عماد الدوله بہادر ستر شنگ جلالت خجک کہ در مرتبہ لارڈ
کلین ہم فائق آمدہ در ہندوستان و ولایت شریک و ہم نداد و فی الحقیقہ لائق این مرتبہ و مقامت لارڈ کلین بجات
مذکورہ تابع اجتماع آرا سے ارباب کونسل نمود لہذا احد سے از انگلیشیان را با خود برابر ندانستہ کسی از ہند سے و انگلیشیہ
سنا طر سے آورد و بنا بر اہل اقتدار خود اول با جان سن و مدلسن کا وید کہ نشانیدن نجم الدوله بجاسے پیش مناسب
و معقول شد اما ز سے از و گرفتن بے حساب و بیجا ست ماند سر کار کہ پنی باید ساخت کہ ہر دو سردار مذکور استغفا سے
نوکر سے نوشتہ فرستادہ جواب صاف دادند کہ ما را اطاعت امر شما در نوکر سے کہ پنی ضرور و لازم بود الحال کہ ما دست ازین
نوکر سے برداشتیم دیگر حکم شما بر ما نیست اگر دعوی دیگر باشد در عدالت پادشا سے رجوع نماید کہ در انجا انفضال یابد و
انچہ اشعار اقبال زر سبر کا کہ پنی سے فرمائید ہر گاہ زربا سے خطیر سے کہ شما از پدر نجم الدوله گرفتہ بجاسے سراج الدوله
نشانیدہ ہوید و دخل سر کار کہ پنی خواہید نمود ما ہم این مبلغ یسیر را کہ از پیش گرفتہ ایم ماند سر کار کہ پنی خواہیم نمود لارڈ
کلین جواب صاف شنیدہ و بعد استغفا سے نوکر سے کہ آنا اول نمودند مجال گفتگو باہنا ندیدہ خاموشی سے کردید جان خود
بولایت رفت و مدلسن مدتی چند مستغف و رہند بودہ تجارت گذرانید و بعد زمانے چند باز نوکر شدہ صاحب کلان مرشد آباد
بود کہ اجلس در رسید و در ہر وضع پتی متصل بناہ آباد فیما بین راہ عظیم آباد و مرشد آباد مرد و بہان کوہ پتی مدفون گردید پیش
از دور مرے سے شود و درین فرقہ بچہ بے و ترجم بر خلق شہرت دارد باشد کہ مرد خوب بے خواہد بود و ہم و خوبہا سے ڈاکٹر
ولیم فلرٹن و در حرأت و ہوشیار سے امور خجک و ثبات آشنائیا و درستی مزاج کرنل کاڈرڈ و در وانا سے و پاس حقوق
اخلاص و آشنائی و معاملہ فہمی و جز در سے در معاملات ملکی ہوشیار خجک ہارج و نشرت و در حسن اخلاق و اکثر اوصاف
ستر ایون را و ستر طاسن لارڈ رز و ستر ایون لارڈ ایبر بارادر کلان و بارو صاحب ہم مثل ایشان و طاسن صاحب
در اکثر ہما دور افت بے نظیر و ستر اندرسن و ستر الیٹ و کمال دانائے و تواضع و عطاوت و جمیع صفات حمیدہ
در امثال و اقربان ممتاز اند و برادر ستر اندرسن ہم شنیدہ سے شود کہ برابر برابر اور بلکہ در بعض علوم خصوص ہند

بہ از برادر است و مثل این اشخاص درین فرقه کمتر کسی دیدہ شدہ اوصاف بعض انگلیشیان دیگر ہم شنیدہ شدہ اما چون نیندہ رہا ہوا ہوا
چنان سر و کار سے بنودہ است احوال آنا بتیقین معلوم نیست کہ نگاہ شدہ آید

ذکر ہلاک کردن شریک خود را از جہالت و نادانی و مطعون گشتن او و راناسے وادائیگی

میرزا سید س که صاحب کلان عظیم آباد بنا بر مرتبہ نوکر سے خود بود بسبب قلت شعور قبیح مشرب لاش و مستر جانسن کردہ از باغ
کپنی کہ در باغ پور است و در ان روز ہا ہر صاحب کلان ہما نجاسے ماند بگر و فریب سوار گشتہ در قلعہ آمد و میرزا کاظم خان
را بنظامت عظیم آباد نشاندہ قلیل و سبب بدست آورد و بمصاحبت و اشعار بعض ہندیان کہ مثل او دور از شعور بودہ اند
ظاہر ارتکب کبھی حرکات نامناسب گشتہ بود ازین جہت اقتدار لارڈ کلیف شنیدہ بر ابرو سے خود ترسیدہ بدست
خود از جہالت کرج خود را ہلاک ساختہ در باغ باغے پور مدفون و مطعون اقوام خود کردید و جبریل کزنک کہ از سابق بالارڈ کلیف
نہایت اخلاص درست داشت درین وقت مصدر عمل و عقدہ جمیع امور و مرصع کل معاملات گردید چون باڈا کٹر جبریل
مذکور اول در کمال اخلاص و آخر در نہایت بد خواہی بود چیزے چند خاطر نشان لارڈ ساختہ ڈاکٹر فلٹن را بر طرف کنایہ
ڈاکٹر از دوستان خود در کمال ناکامی مرض گشتہ بولایت خود رفت و عدہ برگشتن با دوستان بشر و ط چند کردہ
ارادہ او با تقدیرات الہی مطابق نیفا دہ تا حال بر گشت خیر زندگے او شنیدہ سے شو خدا اور ابر جا کہ با شہ موافق
نیت او خوشش نگہدار دہ

رفتن لارڈ کلیف باکہ آباد براسی ملاقات شاہ عالم پادشاہ و وزیر الممالک شجاع الدولہ اصفاہ و گرفتن فرامین اسناد دیوانی خالصہ شریفیہ ہر سہ صوبہ بنگالہ و اوریسہ و عظیم آباد بنام کپنی انگلیش و تجدید عہود و داد و استناد و بد رفتن تحصیل زرہا سے ہر سہ صوبہ از دست ہندیان و اختصاص یافتن انگلیشیہ ب حکومت صوبجات مذکور و شروع انقلاب اکثر اصناف و دست

لارڈ کلیف بعد ورود بکلکتہ و اطلاع بر امور ضروریہ و انصاف بعض مرام کہ حاجت بان داشت نہنت باآباد بنا بر تحصیل
مقاصدینہ پیش نما و خاطر داشت نمود و وزیر الممالک شجاع الدولہ نیز از زمین آباد کہ مرکز دولت او بود حسب الشعار لارڈ
و جبریل و بنا بر الماس راوشتاب را کہ گویا واسطہ اصلاح بین البانین بود تا بعد آکہ آباد کردید و میرزا کاظم نام شخصی را کہ مرد
ولایت زاومصا بہر ت حسن رضا خان نوہ صاحبے احمد پسر علی جواد خان مرحوم اختصاص در ایام حکومت میر قاسم خان
پدشگیر سے علی ابراہیم خان بہادر عالی پرکنہ سہرام دچین پور داشت لارڈ مذکور روزمان اقامت خود بدکن با او آشنا
بود درین وقت مورد الطاف سے اکناف خود کرد آئندہ تک روپہ نقد بخشید و مصاحب خود گردانید ظاہر اسطہ جواب
و سہالی در تحصیل عروج محمد رضا خان ہم او گردیدہ چون محمد رضا خان شرکت راوشتاب را در معاملات مطلقا می خواست
تا بعد آن بود کہ واسطہ جواب و سوال در حضور پادشاہ و وزیر ہر شتاب را کہ بنودہ میرزا کاظم مذکور بجاسے او پادشاہ بنابرین
تقریب این امر بالارڈ کلیف منجے از جبریل نمود و میرزا سے مذکور امیدوار این کار ہمراہ لارڈ کلیف رفت و لارڈ کلیف
ہنگام ورود عظیم آباد ملاقات با میر کاظم خان برادر میر جعفر خان و راجہ دہیرج ناراین و راوشتاب را کہ نمودہ قدر و منزلت

تکرار من اید و کلین بلاد آید و کلمات شاهنامه پادشاه و سیر کاظم

هر یک را بیزان شعور و وجدان سنجید و راوشتاب سراسر بر اسب سوار گشته خود بنابر انفعال جواب و سوال برگزید و میر کاظم خان را
مرد ساد و لوح دیده لائق سدا انجام معاملات صوبه نداشت و میر ج ناراین نیز بنا بر شوم طبعی با وجود احسان ناسی خان مرقوم
و برادرش میر جعفر خان تک بچرا سراسر کار فرما شده ببقدر رسد او در کار با سدا دنیا ظاهر ساخته خوانان نیابت صوبه عظیم آباد
بنام خود بانفرا دگر دید لیکن لارڈ و رین سفر غزل و نصب مناسب ندید و راوشتاب سراسر همراه گرفته روانه پیشتر گردید چون بالآباد
رسید بعد حصول کورش پادشاه و ملاقات با وزیر الممالک شجاع الدوله بناد و روضیا فتها و مشکیش تحالف که از طرفین بعل کب
مقصدیکه داشت ظاهر ساخت و فرمان اسناد دیوانه بر نه صوبه بنام کپنی از وزیر و پادشاه درخواست چون پادشاه
وزیر غلوب این جائه هم بجات و جلادت و هم بفهم و فراست بود و اندچار و ناما قبول نموده بروفق خواہش او فرامین
اسناد نوشته دادند و بیت و چارک روپیہ مالگزار ساسر صوبه مقرر گشته قبولت بمر کپنی که دست او بر تقدمالگزار س
است و دخل دفتر پادشاه گردید و امور عظیمه چنین بنی آنکه عذر سے در میان آید و کس گفتگو سے با کپنی و پادشاه انگلند
بسفارت ایلیچیان دانادل و مراسلات محرره و سیران کامل نماید و کمال سهولت و آسانی در بیع و شرا سے خریدار بردار و چارک
رہو ارجم با بن زد سے بد دن تکرار کیسوں سے شود و انفعال و انقطاع یافته لارڈ و رین ^{باید اب متاخر} و ار الحکومت خود
که عبارت از کلکتہ است معاودت نمود و کرنل سمٹ را کہ بعد رفتن لارڈ بولایت ^{باید اب متاخر} و ار الحکومت خود
الآباد سجدت پادشاه گذشت الم فی الحقیقہ حاکم او بود و پادشاه محکوم او درقا ^{باید اب متاخر} و ار الحکومت خود
خود احوال آن نموده بنا سے بعض منازل ازشت و آجر در انجا انداخته بود ^{باید اب متاخر} و ار الحکومت خود
نقارہ نوبت خانہ پادشاه سے کہ در قلعه بود کاس سے نا خوش گشته نواختن نوبت ^{باید اب متاخر} و ار الحکومت خود
ممنوع از عمل خود سے بود ^{باید اب متاخر} و ار الحکومت خود
و رسیدن بگنہ کار و حقوق دیرینه خدمت سے او در دولت خواہ سے کپنی و اصحاب انگلیشی منظور نظر لارڈ و رین دید میرزا کاظم از کار کہ
مختور و اشت محروم سہرا لارڈ برگشت و علی ابراہیم خان بہادر را کہ بر فاقیت و زیر و بینی بہادر بعزت و احترام میگذا رانید لیکن
بنا بر غربت از یار و دیار کدر سے ماند میرزا سے مذکور نظر بجزوق احسانیکہ خان مرقوم در عہد ماسے جاہ بر او کردہ جان و
آبرو او را از صدمات لطیف و سطوت ماسے جاہ در کف حمایت خود محفوظ داشته بود و ترغیب آمدن بمرشد آباد نموده و اسط
ملاقات او با لارڈ جنرل گردید و علی ابراہیم خان بنا بر الفتی کہ بیلکہ مذکورہ و آشنایان انجا بسبب محل مدت اقامت داشت
بول فرمود و سہرا او را دعوت خود بمرشد آباد نموده را سے شد و بمرشد آباد رسیدہ در زمرة رفقا سے مظفر خنگ انسلاک
یافت اگر چه در کمال عزت و سہرے برد اما قدر دانی او بقدر ریافتش بعل نیامد و لارڈ کلین عظیم آباد رسیدہ میر کاظم خان
از صوبہ دار عظیم آباد مغزول و راجہ دبیر ج ناراین را بانفرا و رائق و فائق مہات صوبہ مذکورہ گردانید و بر اکمیر کاظم خان
کمہ روپیہ سا لیانہ مقرر گشت او در راج محل اکبر نگر کہ مولد و وطنش بود سکونت و رزیدہ چون نیت خوشی داشت درین محل
پراشویب در کمال آرام و عیشام گذرانید و بیک نام زندگانی نمود و دبیر ج ناراین بنیادش بد باطنی و دغاییکہ با این بیچارہ
بمل آور و بعد چند روز خفتها کشیدہ مغزول گردید و در حسرت حصول حکومت جان خود در باخت چنانچہ در مقامش مفصل
ببین خواند شد و لارڈ کلین چند روز در عظیم آباد توقف و رزیدہ روانہ کلکتہ گردید چون در انجا رسید بانفرا مہام خویش
پرواختہ مسٹر کسب صاحب کلان و شریک انتظام معاملات مالی و ملکی چکہ جانگیر اجبارت خان مرقوم گردانید و چکار

برووان را از مشارکت سندیان پروراخته بدست دوسه کس از رؤسای معتقد انگلیشیه سپرد و میرروح الودین حسین خان بهادر
 سپهسالار جنگ خلف سیف خان بن عمده الملک امیرخان صوبه دار کابل چون وقت نصبت لارڈ کلیف بطرف الہ آباد کہ در
 عین برسات اتفاق افتادہ بود بسوار کے کشتی سوپنکھی در نواح پنتی و شاہ آباد بملاقات لارڈ مکور رسیدہ اور از خود خود
 مدید حکومت ملک پورینہ مع ضما مشیں بدستور در دید تصرف او ماند و مالکزار کے آن در کپڑے نظامت بنگا چنانچہ
 در عمد پیشین بود مقرزگشت اما نهایت کم ظاہر از زیادہ از پنج شش لک روپیہ نبود لیکن از غفلت شمارنے و ناگردہ کار کے
 سپهسالار جنگ و ملک بھاسے عسکر علی خان پیرزادہ پدرش کہ نائب و مختار و مرجع کل معاملات جمیع صغار و کبار بود
 بعد دوسه سال از دست اختیار سپهسالار جنگ بیرون رفت و ذکرش انشاء اللہ تعالیٰ خواهد آمد و جاگیرات و اتمنا
 و املاک مردم چون از عمد مہابت جنگ و اتبلع او و گذاشت بود و کسی با اینہا بیچ گونہ تعرض نہ داشت اصحاب انگلیشیہ
 ہم فہوت را کار فرما گشتہ بجان روشن و اگذاشتہ متعرض احد کے ازین مردم نگر و دیدند و این از جملہ افضال الہی و
 انگلیشیان است والا احد کے از عطا بے این دیار گیر و زورین مالک بلکہ در زیر آسمان زندگی نمی توانست نمود
 و نیز تغیر و تبدیلی کہ از لقون پادشاہ و مقصد بیان خیانت پیشہ مطنون بلکہ متیقن بود موقوف ماندہ انگلیشیان بنبارا
 بر این مقررو اشتند کہ ہر قطعہ مکاسے در دست ستر کہ بہت سبک او بعد از او بر اس کے اولادش مقرر باشد و الحمد للہ کالی الان
 بدین سوال گذشتہ آئیدہ ہم از کرم الہی مامول است کہ بیچارہ کے چند کہ باب و نانی کہ قناعت نمردہ افتادہ انہم مع عیال
 و اطفال بآرام بسر برند و در کار غدار بہ بدتر ازین احوال مبتلا نہ سازد بچودہ و احسانہ * * * * *

ذکر انتقال نجم الدوله بعتہ و جلوس سیف الدولہ برادرش بر مسند نظامت

زمانیکہ لارڈ کلیف بازادہ الہ آباد بمشہد آباد رسیدہ از بلکہ مذکورہ کوچیدہ در صادق باغ نزول نمود نجم الدولہ در مظہر جنگ
 براسے مشالعت و استرخام تا باغ مذکور آمدند و مرض گشتہ چون بجانہا سے خود رسیدند لارڈ روانہ پیشتر گشت
 نجم الدولہ را بعد و در خانہ بیفہ محتبسہ عارض گشتہ تباریح بہت و دوم ذمی قعدہ سہنہ بکھزار و یکصد و ہفتاد و نہ ہجری
 بیک ناگاہ ازین عالم انتقال نمود و برادر خرد او سیف الدولہ بر مسند ایالت جلوس فرمود سیف الدولہ حسن خلق و
 رفت و آمد بہر بار و وقت در چند روزہ حکومت و حیات مستعمل نیکنام زلیت اگر چه مقتدر نبود اما تا بہر جا دست قدرت
 سے رسید در ترحم و نیکو کے راضی و تقبیر نمود * * * * *

ذکر عروج نمودن راوشتاب کے بمرتبہ نیابت نظامت عظیم آباد

بہنگام معاودت لارڈ کلیف از الہ آباد در راوشتاب کے امور بہر اسے گشت و او بنا بر بعض جہات چند روز بہ ملت حوا
 وندہ آمدن بعد از کہ مدتی نمود چون والد مرحوم بمشاہدہ اوضاع روزگار و سبب اطوار سلطنت گوشہ قناعت گزیدہ در
 قلیل جاگیر یکہ از بہتادین صوبہ داشت سکونت در زیدہ بود ملاقات و مہاسات با حکام ضرور دانستہ بہر کہ بر مسند
 ایالت این بلاد متکمن سے شد یکہ ملاقات با اوسے نمود تا از شر اثر راقرب جو بحر محفوظ ماند بنا برین قاصد ملاقات لارڈ
 ہم گردیدہ لعظیم آباد رسید او چون در رفتن و برگشتن عجول و قبل از ورود والد مرحوم از عظیم آباد پیشتر رفتہ بود بنا برین

مرحوم مذکور سید علی خان برادر فقیر را کہ آشنا کے حکم بار اربعہ بیگم مادر زن محمد رضا خان داشت ارادہ فرستادین ہر شد آباد ہوا
 را و شتاب سے نمودہ خطے برا و مر قوم متضمن انتہا ارادہ خود و انکس اعانت و امور موجودہ در بار نظامت و انگلیشیہ و نوشتہ
 سپر خود بر اسے حصول بعضی از اسناد بہر نامہ نگاہ نہ بنا بر استحکام کار ہنگام شدہ استخراج نمود او کہ مرد ہوشیار ہر قدر وقت
 نیکو کار بود آنچه لازم آمد میت حسن اخلاق بود در جواب نوشتہ تقدیم خدمات پر امتہد کردید بعد چند سے کہ داعیہ رفتن بگتہ
 نمود مر لید ہر سبز کارہ کہ مرد عیار و از مدتہا رکن عمدہ نظامت عظیم آباد بود ہمال کار ہا پے بردہ ہر اسنے را و شتاب را و برگزیدہ
 سید علی خان نیز ہمراہ این ہر دور و اندہ مر شد آباد کردید چون شتاب سے بگتہ رسید لاژ و کلیت با شتار جنرل کرنل مشاہدہ
 قنط سے را مذکور اور انگلیف شراکت و انتظام مہام نظامت فرمود او بنا بر رفع بدناسے و اطلد استغنا و بے غرضے
 خود اول عذر سے چند آور و سموع نیفتاد و شتاب سے بکارضہ موجع مفاسل کہ بنا بر مادہ آتشکے بود مبتلا گشت لاژ مذکور
 ڈاکٹر خود را بمعالجہ اوسین ہو کہ گردانید و اکثر معالجہ اور انجوبے نمود عجیب آنکہ چنین ہر سے را کہ در ضایت شدت و
 حرکت متعذر بود و بکالیدن دو ایکہ سیاب داشت تا ہر دو بند و دست ما و او تو دور مرض مذکور ہا لمرہ زائل گردیدہ آبر
 ازان باسے نماذ را و شتاب سے کہ دہ ہزار روپیہ بڈاکٹر انعام فرمود و بعد شفا یافتن بخطاب مہاراجگی و بہادر و اضافت
 منصب پنجرار سے و بیت و پنجرار روپیہ در ماہہ اخراجات نظامت و پنجرار روپیہ در ماہہ ذات علاوہ جاگیرا
 کہ و عظیم آباد داشت و شراکت باد میراج نارین و شردلشن صاحب کلان کو شے عظیم آباد در انتظام معاملات نظامت
 و تفویض مہر سیت الدولہ کہ ناظم ہر سے ہو بنام بود مترے گتہ ما مور بجا و د گردید کار ہا والد مرحوم حسب الامر اوشان نیز در خدمت
 بسے سید علی خان اخ امجد فقیر حسن سلوک را البیگم انعام یافتہ بود کہ مہاراجہ شتاب سے ہر شد آباد رسید * *

ذکر رحلت والد مرحوم از جهان بے بقا بحوار رحمت خداوند علی

درین اوقات فقیر سپارش ڈاکٹر فلرٹن در رفاقت مشربج کہ یکے از رؤسائے انگلیشیان و صاحب مدار کو شے بنا رس
 شدہ بود جلدہ مذکور رفتہ شرف یاب خدمت شیخ اجل اکمل شیخ محمد علی خزین اسکنتہ اشرفی اسٹے علیین بود و والد مرحوم در
 قصبہ حسین آباد کہ بنا کردہ آن مرحوم است مع جمیع متعلقان و منتسبان بر حال جاگیر خود سکونت داشت ناگمان ہر
 عارضہ لاحق مزاج قدس استخراج او گردید ہتے عارض گشت سفیندہ شد کہ مادہ دماغ ہر سیدہ منجربہ بنام شد اما در
 حواس چندان خللی بنور روز دوازدم از مرض یوم یکشنبہ تاریخ سوم جاد سے الثانیہ سنہ یکہزار و یک صد و ہفتاد و نہ
 ہر سے بنوسے علی ہاجرہ السلام اول روز بحوار رحمت ملک علام انتقال فرمودہ در قصبہ مذکورہ مدفون گردید اللہ
 اعفر لہ و ارحمہ و ارحمہ بابائہ الصالحین خیرین واقعہ ہا کہ در بنا رس بفقیر رسید و والدہ ماجدہ و ام ظلہا و برادر مہربان فتح اللہ
 نقی علی خان و دیگر منتسبان و متوسلان خطوط متضمن طلب بندہ بمبا لغہ و ابرام بگاشتن فقیر ناچار ترک رفاقت مشرب
 بیج مذکور نمودہ مازم حسین آباد گردید شیخ سبدر مانع بود و جد اسے فقیر نے خواست سے فرمود کہ سہل ہر سے مانعہ است
 تا من جہاں فاسے را بد رو دکن سے خواہم تا آن زمان شکار من جدا بناشید ابرام والدہ و دیگر بازماندگان والد مرحوم
 و کم سعادتے طالع من نگذاشت کہ امثال فرمان واجب الاذمان بزرگ مر قوم نمودہ در خدمت اوستفید ہاشم
 اگر سے ماندم سعادت عظیم نصیب من سے شد قصور قسمت را تدارک نہی توان نمود بیت تمیدستان متضمن

چہ سودا از سر کمال چہ کہ خضر و از آب حیوان تشنہ آرد سکندر را بہ ہر حال بندہ بحسین آباد و خیر ملت والد مرحوم شہر آباد
رسید مہاراجہ شتاب را سے وسید علی خان زمان بسیر کے در مرشد آباد تو وقت نمود استاد سجانے لجاگیر و ناگذاشت
آن بنام این اقل الانام کہ بحسب ال اکبر اولاد والد مرحوم بہت حاصل نمودہ غلام عظیم آباد شدند

ذکر ورود مہاراجہ شتاب را بعظیم ہادو و ولنگ گریچ ناراین از راہ حماقت و عناد

چون مہاراجہ شتاب را دار و عظیم آباد گردید از راہ دانائے و دانستے کہ در مزاج داشت بناسے انصرام معاملات و تفصیل
مقالات را در جائے گذشت کہ نہ خانہ او باشد نہ خانہ دہیرچ ناراین بلکہ قلعہ پادشاہی کہ از قدیم محل اجتماع اہل ممالک
و مجمع دیوانیان دارباب حاجات بود و بر آ در بارہ قرار یافت و مقرر شد کہ صاحب کلان در وقت محین ہا سجا آمد ہر کس
خود جلوس نماید و روز سے کر سے او سند طولانی بگستر نزدیک طرفش دہیرچ ناراین کہ مدعی نظامت است نشیند
و طرف دیگر شش مہاراجہ شتاب را یک یک تکیہ بر اسے ہر دو کس بگذرانند ہر سجد و پروانہ کہ مرقوم گرد و دہیرچ ناراین
بطور معمول دستخط میں در خانہ آن کند و مہاراجہ شتاب را بر ققاسے آن یا زیر مہر سیف الدولہ قلم خود کلمہ دیدہ شد
رقم زندہ دہیرچ ناراین کہ غرور نظامت و برادر سے رام ناراین دہشت و چند روز سے خود منفرد در کار ما بودہ ہر خود
سے زد و چون ناظر سے غیر خود نہشت خیانت در کار بار و یہ برادر خود مثل عہود سابقہ نیز سے نمودن با سے این طریقہ
بر طبیعت او سے دشوار نمود اما چارہ نہاشت بنا برین صحبت ہمیشہ ناچاق بودہ اتفاق و شقاق سے افزود و عمل نظامت
نیز بد و حصہ انقسام یافتہ نصف مردم را تو سل شتاب را کہ بہر سید و نصف دیگر بستور با دہیرچ ناراین ماند را شتاب را
کہ کاغذ دیوانے ملاحظہ نمود معلوم کرد کہ در بند و بست صوبہ خیانت بسیار و در ہر معاملہ ہزار ہا بالا بالا نہ رائے دہیرچ ناراین است
اطہار این امر مناسب ندیدہ متاجران دیگر کہ با گنجایش نذرانہ تمہد نمایند بہر ساید و با دہیرچ ناراین گفت کہ یا از عمال
سابق ہمین معاملہ نوبت بندہ بگیرد یا آہنار مغزول نمودہ اینہارا سجا سے آہنا مقرر نماید چون در ہر دو صورت نارسا
یا خیانت دہیرچ ناراین بطور رسیدہ موجب رسوائے و دحشت نماط او سے شد و در وصول صوبہ و اخراجات
ہم چون فاکم و خیانت بسیار بود شتاب را کہ دہیرچ ناراین مصوب معتقدان او طبیعت سے نمود کہ این زہا داخل خزانہ
بصور نمود کہ پردہ از روسے کار شتابر بخیزد مرئید ہر شریک شتاب را کہ دیدہ چون از سابق برد قائل و خفایا سے
امور آسے شکست امتار از روسے اسرار دہیرچ ناراین سے کرد و آن ابلہ ہمین قدر حقوق خود کہ را جہ رام نالہ این
بدستی جرنل کرنک و مشر امیٹ مور و عتاب علی جاہ گردیدہ غرق دریا سے مہات و بلاکت گشت مغرب و روانہ
نخستینوی بفرسخ دور افتادہ مواعظ و نصائح شتاب را کہ بلکہ از دولت خواہان خود ہم سے نشیند و سے ہمید کہ انگلیشیہ ناراین
قدر پاس خاطر نخواہد بود کہ بنا بر قتل برادرش حاصل صوبہ عظیم آیا در اسجا گیر او سہد تا ہر چہ خواستہ باشد بخورد و ہر صورت
این احوال آہستہ آہستہ اخراجات یافتہ بلا رد کلیف و جرنل کرنک و دیگر رؤسا سے انگلیشیہ رسیدہ اول بمبراسلات خیر
غفلت از گوش دہیرچ ناراین کشیدہ دلالت باطاعت را کہ فرمان مہاراجہ شتاب را کہ وادار باقیات ذمہ اش نمود
او ہر بار معاذیر ناموجہ سے نکاشت تا آنکہ لارڈ کلیف را داعیہ معاودت بولایت اقتدار علم بوجہت ذریعہ باطن بصمیم فہت
و تجدید عہود و موافقت با شجاع الدولہ و منع نمودن بعض امور خصوص مقدمہ مہاراجہ بلوچہ مستکہ کہ از بطش مہاراجہ شتاب را کہ

ذکر در تاریخ طبع شجاع الدولہ و راجہ بلوچستان

ایمن نزد ضرورتاً شجاع الدولہ را نیز اکثر کار با او بود بنا برین موعده ملاقات سید گری در موضع چمبر اقرار یافته لارڈ کلینف از کلکتہ و شجاع الدولہ از فیض آباد ... از آہ آباد بفرات پادشاہ و راجہ بلوچستان سگہ از بنارس روانہ موعده میں مذکور شدند

ذکر ورود لارڈ کلینف شجاع الدولہ و منیر الدولہ و راجہ بلوچستان در موعده میں کہ موضع چمبر اقرار یافته بود و معاتب شدن راجہ دہیرج ناراین و اقتدار یافتن مہاراجہ شتاب رائے

چون لارڈ کلینف ثابت خبک بہادر قریب عظیم آباد رسید مہاراجہ شتاب رائے باستقبال او با جاہ و حشمی کہ میسر وقت بیرون رفت و دہیرج ناراین کہ ہمیشہ خیال عزت و اقتدار خود بہودہ سے بخت کمال کر و فرہدون آنکہ فکر برات از زربا سے لازم الادا و ذمہ جو نماید و مسلک ہترضا سے لارڈ و اتباع او بپاید نیز بد اعیہ استقبال در نہایت استقلال بالترجان رکاب خود برآمد ہین کہ از دور سوار سے بہر دو نیطر لارڈ و جماعت انگلیشیہ در آمد چون قبل ازین ابلاغ احکام دہیرج ناراین نمودہ بودند کہ بدون اداسے زربا سے باتے برای تلماسے نیاید لارڈ بر آشفته کسے رافر سبک یافتہ و دہیرج ناراین را از آمدن بحضور متمنع گرداند و نگذارد کہ قدمے پیشتر گذارد فرستادہ حسب الامر سجا آوردہ دہیرج ناراین را بصفت و اجبار برگردانید و در مجمع عام آشنای و بیگانہ کہ براسے استقبال لارڈ بیرون رفتہ بودند خفت عظیم لاحق حال آن بے عقل و اقبال گردید و مہاراجہ شتاب رائے ادراک شرف حضور نمودہ مورد اطراف بسیار شد و دہیرج ناراین گاہا ناگوار مرارت از دست سلسلے غرور نوشیدہ برگشت و بہر صورت زربا سے سرانجام دادہ بار سلام یافت و با اتفاق عبور گنگا نمودہ ہم رکاب لارڈ و جرنل مع راجہ شتاب رائے بموعده شتافت و در ماہ محرم سنہ یکہزار و یک صد و ہشتاد و ہجڑ سے اجتماع شجاع الدولہ و منیر الدولہ و لارڈ جرنل و راجہ بلوچستان اتفاق افتاد و بعد از قبیل و قال عفو تقصیرات راجہ بلوچستان و چارک روپیہ معاملہ مالگزار سے لارڈ و شجاع الدولہ و عہد و پیمان امان و محفوظ و بمنوع بودن او از ہرگونہ دغا و خدہ مقرر شد و نقص این عہد بانقض عہود سے کہ فیما بین شجاع الدولہ و انگلیشیہ بود انضمام یافت و عہود و موافقت با وزیر و پادشاہ و انگلیشیہ و فیما بین وزیر و پادشاہ ہم گویا سے انگلیشیان و بلوچستان سگہ و وزیر مجدد آموکہ گشتہ مرقوم و مضموم گردید و ضابطہ و پیشکش شتافت سہ گریہ عمل آمد وزیر کجہ تماشائے قواعد خبک و تفنگ انداز سے سولہ ادان و لایسے کہ در کمال خوبی و چابکے نمودند چند ہزار روپیہ انعام فرمودہ بہرخص بمرکز دولت خود رائے گردید و راجہ بلوچستان سگہ ہم لعل و اسے پیشکشی کہ لائق بجال او بود با شیانہ خود رام نگر کہ بر لب گنگا محاذ سے بنارس است روانہ گشت و منیر الدولہ نیز کامیاب مقصد خود معاودت نمود و راجہ شتاب رائے احوال احتمال معاملات و خیانت و نارسانے عملہ سابق بالارڈ کلینف ظاہر ساحتہ معروض داشت کہ وصول این زربا از راجہ دہیرج ناراین و عمال متوسل او بدون خشونت متغذروں بہولت میسر نیست و نیدہ بنابر سوابق حقوق تعارف با برادر او سبالتہ در اخذ و جرکہ سجد شدت رسدنی تواند نمود مناسب آنکہ بعد از تشریف بردن بر شہ آباد مظفر خبک کہ نائب صدر و مرجع کل معاملات است براسے چند روز در بنجالت شریف آوردہ کار با سے اینجا را حسب الامر ساسے انضمام دادہ معاودت فرماید لارڈ دلمتسات راجہ شتاب رائے پذیرفتہ و اورا شامل عواطف بی پایا گردانیدہ نمازم مرشد آباد گشت و عدم لیاقت و خیانتہا سے دہیرج ناراین را در دل خود جا سے دادہ عزل او از کار و منصب فرمودن مہاراجہ شتاب رائے با فراد و اقتدار در خاطر خود مصمم نمود لکنین بالفعل مضمر دستبرد داشت

گشتن لارڈ کلیف بکلکتہ و مرشد آباد و فرستادن محمد رضا خان مظفر خٹک برائے امیر اعظم آباد

لارڈ کلیف پھر دور و مرشد آباد محمد رضا خان بہادر مظفر خٹک را برائے تمثیت اموریکہ مرکوز خاطر داشت اعظم آباد فرستاد مظفر خٹک بعد دور و بیلکہ مرقوم بر وسادہ حشمت و سیاست اتکا فرمودہ عملہ دہیرج ناراین را چشم ناسے و نظر بند فرمود و پیر خ از آہنا تالیف قلبی لعل آوردہ استکشاف خیانتاے او قرار واسعے تقدیم رسا نید و نیز بعضے مال مثل ساہل و محمد تقی خان سپہ فائز علی خان و محمد اشرف خان کشمیر سے و امثال اینہا را در معرض زجر و توبیخ کشیدہ ساہل را نیز چو با ونگ بے آبرو و برائے بقایا سے سرکار مقید ساخت و محمد تقی خان و محمد شرف خان را مہاراجہ شتاب رسا از دم گرفتار بیا بردہ او اسے زر ذمہ آنہا را بمر و متعہد گردید و دہیرج ناراین با ثبات خیانت و طور فقدان لیاقت امر خطیر نیابت نظامت از قدر و منزلت خود افتادہ مغرول و زر ذمہ او از محاصل جاگیر اتش بلہ بندہ گردید باہین وجہ کہ تا طرقت زر سرکار قلبی برائے مصارف او برسد و باقی ہمزیر ہا تا او اسے باقیات داخل خزائن نظامت کرد و چون حال سر امر انصاف فقیر سید عبدالعلی خان بہادر شجاع خٹک موسوسے جاہر ہا بے میر حفر خان و برادر امیر کاظم خان و فقدان رجوع و غرض با دہیرج ناراین خاطر نظر او بود سہند سے مذکور در ایام اقتدار خود بعد غل میر کاظم خان کہ روز سے چند بود بزرگ مرقوم را با وجود آنکہ راجہ مذکور و پدرو بہادر کلاش نمک پروردہ خانہ ان دگویا گوشت و پوست او از سیرۃ خوان انعام دو دمان مہابت خٹک روئیدہ بود و مقتضاتنگ طرفے از کار سرکار شاہ آباد مغرول تا زمان اقتدار خود مستعدیان ملازم اورا بہانہ محاسبہ گرفتار انواع حیرانے داشت بعد امتناع او از مقام مستعار محمد شتاب بہادر مظفر خٹک و مہاراجہ شتاب رسا معاملہ مذکور را کہ بے ہیج محض بود انفضال دادہ فارغ غلطی نوشتہ دادند و آنجناب بقدر دانے را لبعہ بلم سب اطلب او ہمراہ محمد رضا خان مہیا سے سفر مرشد آباد گردید مظفر خٹک بعد انقراض از مہا کتہ این صوبہ موافق مشورہ مہاراجہ شتاب رسا لعل جیل کوفتہ بہر شد آباد رفت و راجہ مذکور با افراد و کمال عقائد ہا ہم مقام معاملات صوبہ عظیم آباد از کونسل کلکتہ ما مور گشتہ بکار گزار سے پرداخت و چون با مسٹر مد لٹن و لارڈ کلیف نا چاقے صحبت چنانچہ مذکور شد روسے داد مسٹر مرقوم از نوکر سے کہنی و کار کو ستھے عظیم آباد مستغف و مغرول گشتہ مسٹر رنول سے او و مشارکت شتاب رسا سے مقرر گشت و در مرشد آباد بہ مشارکت محمد رضا خان مظفر خٹک مسٹر سکس معین شد و لارڈ کلیف بعد و لجمع از امور این ممالک عازم ہست بخود گشت *

ذکر رفتن لارڈ کلیف و جرنل کرنل بولایت انگلند و کاغذ تصرفات و تفصیلات شمس الدولہ ہنر سے ہنرت بولایت ہمراہ خود بردن و معین شدن مشرولس بگورنر سے کلکتہ

لارڈ کلیف وہا ایام اقامت خود خواست کہ از تفصیلات و ندرت شمس الدولہ بہادر اگر چیز سے بثبوت و منور شدہ بار با کونسل ولایت برساند و تدارکے کہ خود را بخار ہا نمودہ نیز ظاہر گرداند چون عمل رباب دنیا ہمیشہ احسان فراہوستہ بودہ و بہت خصوص درین جزو زمان ابن الوقت و بندہ غرض بودن را از جملہ زاناسے شمر دہ ہر تہہ رواج دارد و اند کہ بزوداد و اتحاد احد سے اعتقاد نامذہ و از خواہب آنکہ برائے کسانیکہ این شیوہ را اختیار سے نمایند زانہا

مہ از اعتبار پر اسے و ساقط سے شونہ و آنا تحقق اینہا نمودہ بر اسے کار خود خیر و ذائقہ سے فرمودہ و کار خود گرفتہ بعد از ان بنظر حقارت و بے قدر سے در انہا سے مگر نہ بنا بر مقدمہ مذکورہ اکثر اشخاصیکہ دست نشان لارڈ مذکور بودہ اند بر اسے استرنا سپہ او ہر چند بکرات و مرآت زیر بار احسان شمس الدولہ بودہ اند با اتفاق خند کھار بسبب عداوت سے کہ با شمس الدولہ داشت طومار بر آمد و تقصیرات او درست نمودہ نوبہ نپیدہ دادند انقدر احوال با جمال چون کمال شہرت داشت بگوش بندہ سید و تفصیل و تحقیق آن معلوم نیست، چہ حقیقت ارادہ و سخنان این جماعہ بنا بر عدم آمیزشش با غیر دنیایت کتمان و احتیاط در میان خودشان ہم بردگیر سے طاہر نہیں شہود بلکہ از حیلہ متعذرات است المقصود لارڈ کلینٹن جنرل کرنل سٹورس را گورنر جنرل اسمٹ را سالار کل فوج نمودہ و طبل حیل کوفت و مظفر خنگ از حضور پادشاہ کدر الہ آباد و بانگلیشیان منحلط و محشور بود بر اسے جو خطاب خان خانانے و مبارز الملک معین الدولہ مع نامکے و مہاراجہ شتاب رکاب خطاب ممتاز الملک بہادر مظفر خنگ و ماہی و مراتب بر اسے خود طلبید و بجام و آرام و عیش و کام آئی زندگانی سے نمودند۔

ذکر عروج مظفر خنگ وراثت شتاب رکاب اعلیٰ عراج اقبال و در گذشتن سیف الدولہ ازین عبارت سر

در سنہ یکہزار و یک صد و ہشتاد و راجہ شتاب رکاب بر اسے ملاقات سٹورس کہ تبار سے گورنر شدہ بود نماز کمکتہ گردید فقیر ہم بنا بر حسن سلوک او قاصد رفاقتش گشتہ ہمراہ رفت سٹورس با او بچوبے ملاقات نمودہ بغزت و احترام برگردانید و تباہے کار با چنین مقرر گشت کہ شتاب رکاب مظفر خنگ و عبارت خان بہادر کار با سے ملکی سہرچہ موجودت خواہے دانند بعل آرنڈ اما در ہفتہ دو بار اپنے تقریباً با انگلیشے کہ تریک کار آنا ہا ہنشد ملاقات کردہ اور ابھانند و مفصلاً طاہر سازند و در میان دور و زامو منقہ سابقہ حضور انگلیش مذکور امضا پاد و جمع و خرج حاصل سہر جانب آنجا بدستخط انگلیش مذکور رسانیدہ بعد سال تمام کاغذ دستخط مذکور بدفتر خانہ کہنی در کلکتہ سپارد و معاملہ اسد عدالت کہ عبارت از تفصیل قدیسے خلق خدا با سہ بکیر است دار و عدہ این امر و جزویات امور اپنے مناسب و حق دانند مفصل دیدہ اما امور عظیمہ در ہفتہ دور و زخیر ایام دیوان حضور نائب آنجا و انگلیشے کہ لبرکت او مقرر باشد مذکور گشتہ انفصال یا بد درین ضمن ہم کار با انہم سے یافت و ہم انگلیشہ بر راہ و رسم معاملات مطلع گشتہ آشنا سے ہم میر سانیدند چنانچہ ضابطہ آناست ہر امر سے وقاعدہ کہ از زبان ارباب معاملات و غیر ہم سے شنیدند در اجزای سادہ کہ بطور کتابے اکثر ہمراہ میدارند نگاشتنہ جمع سے نمودند تا آنکہ سٹورس قبول ہم در سنہ یکہزار و یک صد و ہشتاد و سنہ قاصد ولایت خود گشت و سٹورس الکنڈر بجاسے او مقرر شد و بجاسے سٹورس در مرشد آباد سٹورس بیچر معین گردید و از او آخر ہین سال آثار قحط و غلا و علت و با سے ابلہ طور یافتہ دہم ماہ ذی قعدہ سیف الدولہ و نزدیک ہم برادر او اشرف علی خان و فتح اللہ خان برادر زین مظفر خنگ و زوجہ او فتن حاجے اسمعیل خواہر زین مظفر خنگ کہ ہر سے کس آخرین اولاد راجہ بیکم بودہ اند بہ بیمار سے ابلہ در گذشتہ و این ہر دو علت انان وقت شروع گشتہ در محرم شروع سال ہشتاد و چارم سہر سے گشتہ او نمودہ تا سہ ماہ امتداد یافت و خلق کثیر سے کہ حساب آن علام الغیوب دانند بنا بر سہر و علت مذکور ہلاک و نا بود گردیدند و در ماہ ذی حیسنہ یکہزار و یک صد و ہشتاد و سہ مبارک الدولہ خلف سوسے میر جعفر خان بعد فوت برادر خود سیف الدولہ مرحوم بنظر

بنگالہ نام زد گزیدہ و بہ تجویز مغز خشک علی ابراہیم خان بہادر بہ یواسے خانہ او کہ بالفعل عبارت از نظامت بنگالہ است
 و مسیت و چارک روپیہ دوران وقت براسے ناظم بنگالہ از قبل کمپنی مقرر بود و ما مور گردیدہ کار داسے فیض رسائیہا بطور
 رسائیہ مغز خشک کہ بعضے حالات عجیبہ و خصیلتہا سے غریبہ دارد و بعد جلوس مبارک الدولہ بر سند نظامت خواست
 کہ کسر شوکت منی بیگم بعل آزد با آنکہ با او ہم قبل ازین دو سہ ہوا سببی انتہا و عمد و چنانہا در میان دہشت با بیو بیگم اور مبارک
 و ساکت بر اکتختہ ہمان قسم عہود و داد و بخشے پیدا نمود و بیو بیگم را ترغیب منازعات با منی بیگم نمودہ ہر دور از رکتش آمدیکہ
 گردانید منی بیگم کہ ز با سے وافر و جواہر بسیار و شعور سے بقدر لیاقت بود و در دارین حرکت بسی آزر دہ خاطر
 گشتہ گفتگو را متناسب نمید و اعراض نمودہ زبان بکام خاموشی کشید چند روز اقتدار بیو بیگم اندکے رویداد و نیز درین
 ایام با اعزہ این ملک سرداران انگلشیہ نہایت مختلط و کمال اینسا ط بودہ مصاحبت بمباحث تمام سے نمودند و
 ہر انگلشیہ با سبر کہ آشنا بود از آنکس ہتکشاف ہر امر سے نمودہ بر ضوابط و قواعدیکہ الگے سے یافت ہر انگلشیہ ان دیگر
 ذخیرہ سے نمود و ہر یکے را عرض از آشنائے مغل و مندی سے ہمین بود کہ سائیکہ در عہد اینہا بر سر عرصہ امدد ارالمہام
 ملکد ان سے گشتہ بودند بخوف آنکہ مبادا دیگر ان ضابطہ و قاعدہ زیادہ تر از با ایشان ظاہر کنند و ما ہتم بقصور و حیا
 گشتہ از مرتبہ خود متنزل گردیم ہر طب و یا بسے کہ ظلم و ظامعان با فرومایگان جنے ایمان بعل آوردہ قائم مقام ضابطہ
 گردانیدہ بودند حضور جائے انگلشیہ ظاہر نمودہ دقیقہ نوت و فرو گذاشت نمی نمودند حتی روبرو سے فقیر در امر سے
 مفصلہ کریدہ اور لید ہر در ان مجلس حاضر بود آنکہ خائن و مقصر بود بر ان کس و جسے بطور جریمانہ و بر دیگر سے کہ حق
 بجانبش بود و جسے بطور شکرانہ انجات نمود مستر ربول کہ خائے از ہوشیار نبود و ابتدا سے زمان حکومت این جائے
 و در ان وقت تالیف قلوب مردم بیشتر بطور بود تعجب نمودہ گفت کسے کہ حق بجانب او بود و حیانت و زبیدہ بیباکی
 و بیحائے سے نمود از جریمانہ گرفتن نوسے از سزا دادن است گویا تنبہ بالمال بعل آمد اما از دیگر سے کہ حق و صداقت
 بود براو چیز سے الزام نمودن چه معنی دارد مر لید ہر و دیگر خوش آمد گویان فضول اصطلاح شکرانہ ظاہر نمود و محرومن
 داشتند کہ این کار موافق ضابطہ و معمول بن ملک ہست تبارگے اعدا ان آن نمی کنیم مستر خود تعجب نمود و نمودہ متحیر و خائف
 ماند و اظہار کریمت از ان نمود اما آمدن ز جمیع دنیا طلبان را خوش سے آید این جائے کہ سر آمدار باب دنیا و مکی ہمت
 شان مصروف تحصیل آنست تا کجا از چین امور با بین ہمہ و لالہتا مستکہ تو باند بود تا مالی ہم کہ پردہ از روضہ کار
 برخواستہ امریکہ موجب بدنامی ایشان باشد از سروران این جائے بطور نرسیدہ مگر از اضلاع معاظہ کنی بود
 اینہا و از سائے مردم ہند تامل ہر داران انگلشیہ رنجے بعض خلق اینجا میرسد اگر اندک توستے باحوال اشخاص اینجا
 نمانید و ملقنات ہر یکے شنوند شاید ستم رسیدگان بداد خود رسیدہ از رنج و غنائے کہ می کشند نجات یابند
 خلاصہ پیچ کسے از انہا کہ سرگرم خیر طلبے خود و نام دو اتخواہ کمپنی بودہ اند در اظہار قباحت امور رکیکہ و حسن حال
 با عامہ خلایق و ترویج ضوابط ویرینہ کہ ہر ضابطہ ہر سے کہ ام فائدہ و عرض از ان چه بود بگو شید تا کار بجائے کشید
 کہ فی الجملہ کتابا سے مرقومہ اصحاب انگلشیہ صورت جمعیتے یافت و اندک لنگے کہ بعض قوالب ضوابطہ تحقیقت آن
 انگلشیہ ان را اطلاع دست و او چون حدید الذہن و نہایت ہوشیار زند و در ہندوستان حق تعالیٰ ایشانرا
 براسے تنبیہ جائے طاعیان و عصا فرستادہ ہر اکثر رؤسا سے بی حقیقت طرفداد و قرا عہ مغرور و قوم از خود دور

انها را از دست اینها ستاصل گردانید که بپسند و ستانیان را در نظر ایشان و قزو و قمع نمازده خود را در هر باب و به کار
 بهتر از همه اینها دانسته شروع بمناقشه و مناظره با حکام دست نشان خود و عمله و اتباع ایشان نمودند و در مقام تنقیح
 معاملات و خیانت تصرفات آنها برفق و مدارا درآمدند اینهم از قدرت نمایی خداوند مقتدر است زیرا که این جایزه بسیار
 آورده و اعتبار داده صاحبان انگلیشیه در چند روزه اقتدار مستعار القدر بر خود مغرور و بزرگوئی الفصاحات و اشفاق دور
 افتاده بودند که مزید بر آن متصور نیست مهابت خبک و شجاع الدوله مغفور با وجود نهایت ~~تقتار و اختیار~~ که در آن
 داشتند هرگز در نفوس شان بعشره از معشار این تنگ طرفان اثر نخوت و نفرت از اتباع پدیدار می ~~گردید~~ ~~کرد~~
 قرب و اختصاص در خانه جماعه انگلیشیه بهم رسید خوارسایه و بمقدار سایر دیگران را پیش نهاد خاطر خود نموده در شکست
 قدر و منزلت نجاد اشرف کوشیدند گرفت بر یکدیگر در پی دیگرے افتاده تا زوال عزت امثال خود قرار و آرام
 نداشت تا آنکه همه ذلیل و خوار و خفیف و خوار شدند اما مقربان و رؤسا بمکافات نیات خبیثه خود از اتباع و غربا
 پیشتر و بیشتر نذلتها کشیدند و آنچه دیدند از دل و دست خود دیدند که تقدیر الغریز القدر تبیین این مقال و تفصیل این
 اجمال در سطور آینده پیرایه طورے باید

ذکر متعین شدن ضلع داران از فرقه انگلیشیه در مفصل ننگ کابل و منقسم شدن بر سه صوبه
 بخش ضلع و قرار یافتن کونسلیه با در سر ضلع از اضلاع شده مذکوره و مغرور شدن مسیر
 روح الدین حسین خان بهادر سپهدار خبک از پوینیه بناد خود و کاوش نهانی محمد رضا خان بهادر مظفر خبک

میر روح الدین حسین خان بهادر سپهدار خبک خلف سیف خان که بشعبه کنگلک ناگهان حکومت پورنیه یافت
 چون مرد لا ابا و منتهک در عیاشیه و نهایت خود را متکون با کمال نبدل و اسراف است غرق در ریاضه عیش و
 عشرت گشت و از فرط کتاب انواع مغیرات روز و شب درستی و غفلت بسر بردن گرفت و یکی از پسران او را
 پدر خود آقا عسکر علی نام را که پسر شاه مصطفی قلمرشد سیف خان و شاه شکر الله قادری بود و عسکر علی خان خطاب
 داده نائب و مدارا الهام ملک و خانه خود ساخت و آن عزیز جوانی در کمال تزویر و بد باطن فاسد العقیده و نهایت
 ننگ و صله بر خود غلط بود و ل نعمت خود را مصروف رضا جوئی خود دید و بر چه پیخواست میگرد که انیکه بر جوع با
 نداشتند با آنها انواع کاوشها می نمود و متوسلان خود را در جاه و رفاه می افزود و در مصارف و رقص انعام رفا
 و قوالان و نیکان و بعضی از مقربان که ندیم روح الدین حسین خان بهادر سپهدار خبک بهر دم و بهر آن بودند تعلل کرده
 خان مرقوم را از خود خوشنود میدشت و رعایا و سپاه و عمله نظامت مرشد آبا و بنا بر تاخیر در وصول از معامله ناخوش
 بوئه از سپهدار خبک شکایتها داشتند گاه گاه به مخلصانش بر آگاسی و دو کله باوسه نگاشتند و از حاضران
 هم بعضی از نائب نترسیدند و به ولی نعمت غفلت پیشه خود می شدند اما سود نکرده خود در بلا سئو کینه جوئی
 ناکب می افتادند تا آنکه یکبار حسین قلی خواجه سر اسای سیف علی خان عموس سپهدار خبک بگفتگو بسیار
 عسکر علی خان مذکور را تغییر کناننده خود نائب شد و در روز چندین جمله انتظاسی در معاملات داده خانه اش را
 اندک آراست اما سپهدار خبک که از بیخ عالم خیر نداشت و نمیدانم چرا با او تقشیر می وزید باز در مقام دلجوئی

اوداده حسین قلی بیچاره را معقول داننا معقول را منصوب ساخت خانان مظفر جنگ که مشن بگر مقتدران بود
 نام آوران در خانه انگلیشه نمی خواست تعصیر تاخیر در ارسال زرموده مالکزار سله پویند محضواریاب کونسل ظاہر کرده
 سپیدار جنگ را تعصیر کنایند و اسلے سوچیت رسلے راستمد محالات مذکورہ گردانید و پنجرار روپیہ و دماہہ کہ شصت
 ہزار روپیہ سالیانہ سے شود بر اسپیدار جنگ از کونسل مقرر گشت چون ساسے برین گذشت سوچیت را ہم تعصیر و
 مقید گشت در سنے الدین محمد خان حاکم آنجا معز گردید و بنا بر ظلم عمال وقت مصارف زردین بلا و انتقال زریا
 خطیر ولایت انگلندہ ازین مالک کہ در سہ ساسے باہر یکے از اصحاب انگلیشه کہ پنج شش کس بلکہ افزو داز عمدہ مالک
 خود بعد تحسیل و سبے لائق را سہ سے شوند لکوک بدر میرود و فراوانے جنس نملات داز رسلے ترخ آن کہ از وقت
 انسان و حیوانات بسبب فقدان فرقہ سپاہ خصوص سواران نسیب سے کہ فقط در بنگالہ و عظیم آباد بودہ اند مع فوج
 ملازم نظامت و زمینداران و امیدواران البتہ کمتر از ہفتاد ہشتاد ہزار سوار نبود و الحال حکم کنقا دار و جمع ہر جان
 کاستن گرفت و در محط کہ خلق بحیاب ہلاک گردید بیشتر موجب ویرانے ملک گردیدہ اراضی مزراع زیادہ از حد حساب
 خراب و نامرروع افتاد و آن قدر کہ فرروع سے شود بر اسے آتم خریدار سہ پیدائیت اگر خرید شودہ و افیون و آہیم
 و پارچہ سفید کہ انگلیشیان سے نمایند درین بلا و بنگالہ و عظیم آباد سے بود شاید روپیہ و ہشتر سنے بطور کمیاب و غنقا بدست
 کسے نمی آید و اکثر خلق تازہ بوجود آمدہ نمی دانست کہ روپیہ کرامیکونید و اشتر چیت

تعمیر و ترمیم و غیره بر آوردن حیوانات نسیب و غیره

اول شروع سال ہشتاد و پنجم از مایہ دو از دہم یاد را و اخر ہشتاد و چارم مشرور س گورنر قاصد ولایت و گذشت و مشر
 کر تیر کہ تاسے مرتبہ او بود گورنر کلکتہ گشت بعد از ان بمشادہ کے محاصل و شوق ادراک و احاطہ جزویات ضوابط و اہتمام
 و معاملات را اریاب کونسل بران قرار یافت کہ سیکے ازان جائے و مفصل و دو احوال را در یاد کہ حاکم را بار عا یا اور عا یا را حاکم
 چہ معاملہ است عمال بار ا جا و زمینداران چہ سے کنند و آنا بحاکم چہ سے دہند کہ ام کہ ام رسوم و اہوا ب میگیرند و کبام
 کہ ام نام زیر ہاسے شانہ قرعہ این کار بنام ہوشیار جنگ بہا و نشترت کہ بانیدہ ہم آشنادنی الحقیقہ مرد تیز را سے
 دانا و با کثر خفیات حمیدہ موصوف و با د قائق معاملات نے الجملہ آشنا بود افتاد و آن عزیز و افرا تعصیر برای امر مذکور
 بضلعہ و نیاج پور تعین گردید و در انجا رفتہ بقدر طاقت و بیاقبت بر اکثر امور آگہی یافت و مورد تحسین و آفرین امثال
 و اقران خود و اریاب کونسل گردید چون در معاملات بنگالہ کہ اکثر خیانت و بے انتظام سے بود ظاہر گشت اریاب کونسل
 و بارہ ہنگنان بدگمان گشتہ و معاملات را و شتاب را ہم ازین قبیل دانستہ بناسے تقسیم اضلاع و تعصیر ضلعہ داران بجا
 یک کونسلیکہ با مظفر جنگ و شتاب را و عبارت خان مرحوم شریک میماندہ چار کس را از انگلیشه کہ اریاب کونسل نبودہ
 مرتبہ امیدوار سے کونسل داشتہ باشند کونسل ہر ضلعہ مقرر نمودند ازان جملہ ہوشیار جنگ با مشر با لک و حساب کلان
 عظیم آباد و مہاراجہ شتاب را سے کونسلیکہ مای ضلعہ عظیم آباد مقرر شدند و اضلاع ستہ بدین تفصیل تقسیم
 یافت ضلعہ کلکتہ و ضلعہ بردوان و ضلعہ راج شابسے مرشد آباد و ضلعہ جانگیر نگر و ضلعہ و نیاج پور و
 ضلعہ عظیم آباد

فکر و رویداد شوہار خٹک و مسٹر پالک و عظیم آباد و اولیٰ کہ این سردار با مہاراجہ شتاب را رویداد

چون خبر آمد آمد شوہار خٹک و بناسے کونسل در بر ضلع و عظیم آباد اشتہار یافت کسانے را کہ با مہاراجہ شتاب را سے
 دل در گرون بود امید واریا بہر سید اگر چه از عشق سلوک و شوہار خٹک سے او چنین کسان در ان ضلع اقل قلیل بودہ اند اتنا
 باز ہم چون جمیع طبائع یکسان و سلوک شخص واحد با عالمیان بہر خندہ عدل ناس باشد یک موضع متوا نہ بود اندہ جمیع قاصد
 التہاب نواز نرسا و گردیدہ مستند شدند و راجہ مذکور اگر چه در امن عملدار سے او بلوٹ خیانت چند ان آلودگے و مقابل
 حسن خدمتہا سے اواندک تقصیر اتے کہ لعل آمدہ باشد وجود و نمود سے نہ داشت باز ہم بنا بر تخالف قومیت و مہا
 سان و مسلک و بیگانگی اوضاع و رسوم تشویش گونہ داشت کہ پایان کارش یکجاسے کشتہ تا آنکہ شوہار خٹک
 در سید و مہاراجہ شتاب اسے تا فتوحہ با استقبال رفتہ بعد ملاقات بر فیمل خود سوار کردہ یک جا معاودت فرمود
 مردم فتنہ جو ملاقات شوہار خٹک شتافتہ و کان تہج فساد و غناد کشا دند اتنا چون شتاب را کہ شوہار خٹک را غیور
 و از آلودگے با مقدر و نفور و ملازمان خود را ہم از شیم جنبیہ نہایت مانع بود و در شیوہ تشدد گرسے نیز مہارت کامل کاغذ
 ہر قسم کہ خواہند مہیا داشت بجاسے خود مستقل بودہ در ہر باب ہر قسم استکشاف و استفسار یکہ شوہار خٹک نمود ہر گونہ
 کاغذیکہ درخواست مضائقہ و قابل تمود و بجا ہا سے شائے مسکت شوہار خٹک را مجال الزام نہ اتنا آنکہ شوہار خٹک
 شیفتہ محامد و نیک رائے و دیانت و دانائے او گردیدہ ابواب و داد و اتحاد کشا و چون راہ مصداقت کشتود پست
 مہاراجہ نیز از در اخلاص و در آمدہ بتقدیم ہر اسم تواضع و گذرانیدن ہدایا پر درخت و از خود بلا نہایت خوشنود ساخت
 و مسٹر الکندر مغزول کشتہ مسٹر جکل بصاحب کلانے عظیم آباد ما مور شد و بعد چند سے او ہم مغزول کشتہ بجاسے او
 مسٹر بارول آمد چون مسٹر بارول پلہ و وسیلہ قوسے در ولایت و بہر وافر سے از شعور و دانائے نیز داشت با شوہار
 در نجی ساخت و مہاراجہ شتاب را عظمت و شان خود نمودہ ترغیب بموافقت و مرافقت خود و اجتناب و استنکاف
 از اتفاق شوہار خٹک میکرد مہاراجہ مذر ہدم تقصیرات شوہار خٹک در بارہ خود خواستہ میگفت کہ بی جنتے
 معقول بندہ چگونہ از ان عزیز تجنب جویم و درین صورت صاحب را برداد من چه اعتماد خواہم بود اما مسٹر بارول چون
 مزاج تند سے داشت بنا بر ہدم قبول فرماں معقول را نفہیدہ آزر دگے نمود بعد چند روز عماد الدولہ مسٹر شٹنگ
 بہادر جلالت خٹک کہ در عقل و دانش و فرہنگ و حسن تحریر و تقریر بالفعل نظیر ندارد و خلق و لغزب او ماسے را ممنون
 و مرہون غلوفت داشتہ شکر گزار عنایت و راقش سید ارد بکلکتہ حسب الامر ولایت در رسید و بارول را نوید
 انسلاک در زمر حکمیت بکلکتہ کہ عبارت از پنج کس ہا را المہام حل عقد جمیع معاملات کل بند و ستان اندر سید حکم
 معاودت بکلکتہ اصدا ریافت و مسٹر بارول بکلکتہ برگشت و شوہار خٹک صاحب کلان عظیم آباد با اتفاق چار کونسل
 دیگر گردیدہ از ان جملہ بود مسٹر اسٹولسن و مسٹر دور و زدر مسٹر ایون لاو مہاراجہ شتاب را سے * * *

فکر و رویداد عماد الدولہ مسٹر شٹنگ بہادر جلالت خٹک گورنر بکلکتہ در بندہ مذکورہ با کمال
 اعتماد و اعتماد و حجت و رویداد و در ان جا و انقلاب عظیمی کہ بعد از ان اتفاق افتاد

چون لاریو کلیف بولایت رفت و زلات و تقصیرات شمس الدوله در کونسل ولایت مذکور گشت او خود مردی در کمال هوشیار
 و بر دبار سے بود چنانکه اقوام او اعتراف دارند که مثل او حالاً در ولایت هم کسی را نتوان یافت جو با سانس مسکت سلطان و
 ساعیان داد بر آت ذمه خود از جمیع نام و معانی نمود و حسن نمیکو کار بیاسی خویش ظاهر ساخت از آن جمله مکالمات و محاکمات
 که از بعضی مستخران سماع گشته این است که ساعیان گناه گشته شدن انگلیشیان مقید میر قاسم خان با و اسناد سے نمودند او در جواب
 کاغذیکه در کونسل کلکتہ هنگام آشفتگی مزاج کونسلیه بنا بر گشته شدن مستر امیت و ابرام آنا و رنگ میر قاسم خان نوشته در کونسل
 افکنده بود که بالفعل انگلیشیان بسیار در دست میر قاسم خان گرفتار اند صلاح در مصالحه است بعد استخلاص انگلیشیان مقید با او بود
 و کونسلیه با سے دیگر از فرط غیظ و غضب بران دستخط کردند که صلاح در باره میر قاسم خان و مرسته ما خبک با او است گو جمیع مقید
 گشته شوند و شمس الدوله کاغذیکه کور با خود داشته اذن خبک با میر قاسم خان داد و کاغذیکه کور با عقیلا با خود میداشت
 در حضور کونسل ولایت افکنده گفت که تصور من است یا تصور ارباب کونسل که حالیا سعایت من می نمایند کونسلیه با
 ولایت کاغذیکه کور دید و بر سر او آخرین دواز ساعیان از جبار خاطر ظاهر نمودند و هم از جمله تصور زلات او که ساعیان در
 ولایت ظاهر کرده بودند این بود که تجارت نمک بدون حرج و بردن در اماکن بعیده فائده عظیم داشت و او بر این کپنی نکرد و
 سندیان واگذاشت شمس الدوله اعتراف نمود تجارت نمک نموده در جواب گفت که جمیع انواع فوائد تجارت و ملک بر آن
 کپنی است و در اینجا مردم هر پنج ذقه که عبارت از نوکر سے پیشگان و اهل حرفه و تجار و رعایا سے مزارع و محتاجین عاجز که فقرا
 و مشایخ و دیگر ارباب استحقاق اند نهایت بکثرت از آن جمله زیاده از لکلوک بنوکر سے اوقات می گذرانیدند در عهد کپنی نوکر سے
 سو قوت گشته و هزاران مردم آنجا اوقات تجارت سے می گذرانیدند و کپنی در آن وقت یکی از جمله نوکر تا جبران آنجا بود و حال آنکه
 تجارت همه وجه خاص کپنی و نوکر سے اشرف آنجا که در زمره سواران بوده اند بالمره موقوف گردیده اند و بقدر تجارت با
 برای خلق آنجا که اضعاف مضاعف مردم و لایسته و ملازمان کپنی اند گذشته ام تا خلق آنجا را سدر مستحق باشد و بالمره تمام سکند
 آنجا از شما بیزار نبوده از دست عمل شما آثار کار بجان و کار و باستخوان نرسد چه زمانه همواره کیسان نیست در وقت حوادث
 و فتن همه مردم دشمن قوم شما نباشند عقلا سے آنجا این کار را هم پسندیدند و ساعیان را بنظر استخفاف دیدند الحق این سخن
 کمال متانت و این سکانیت اصابت دارد چه سرور سے و ملکه ار سے استر ضنا سے عموم سکند آنجا را می خواهدند اینا سے
 اهل ساکنان این مکان بعیت اگر در ریاضت بوس و در خاطر شفق افسوس افسوس بعد از آن که برید گویان
 غالب آمد صلاح ارباب مل و عقد ولایت اقتضا سے آن کرد که الحال هم بر آنجا به از و دیگر سے نیست لهذا بساجت ابرام
 شمس الدوله را بنا بر انتظام معاملات این ملک روانه نمودند و او چکاسه چند متعاقب او نوشته فرستادند بحسب اقتضا سے قضا
 جاز سوار سے او دو تاناسه ره چنان معقود و انچه گشت که بیچ کس در بیچ جا افر سے از نیافت چون این خبر بولایت رسید
 عقلا سے آنجا با هم شوره نموده صلاح چنین داشتند که بالفعل در پله با شمس الدوله غیر از عماد الدوله مستر شنگ بهاد و احد
 برابر نیست همین را بجاسه او مقدر باید ساخت و مستر مذکور در آن اوان صاحب کلان ارکاش دکهن بود بنا بر آن جمله که
 هر چه تا متر حکم بهاد الدوله مستر شنگ بهاد رجلاوت جنگ نوشته فرستادند که خود را بکلکتہ رسانید و صاحب حل و عقد
 امور آنجا دهند و حسب ارقام پاکشی که بنام شمس الدوله رفته بود عیبه بتبر و اند بعل آرد و حکم دیگر بکلکتہ فرستادند که پاکشی که بنام شمس الدوله
 رفته مختوم و محفوظ باشد تا مستر شنگ در آنجا رسید و بکشاید و بخواند این هر دو حکم هر دو جا رسید و مستر شنگ از بندگی

مدان کلکتہ گردید و پاکت یعنی خط کونسل ولایت متضمن احکام در کلکتہ بانتظار مسٹر مشنگ محفوظ نگہداشته شد چون عماد الدوله
 مسٹر مشنگ کلکتہ رسید تا سه ماہ تا سه ماہ تیرہ ستر کر تیر کہ گورنر کلکتہ بود مانده روز و شب در مطالعہ و ملاحظہ کاغذ ہائے کل حالما
 ذپاکت مرسلہ ولایت بسبر و چون سنہ ماہ کہ شاید موعود تغیر سے مسٹر کر تیر بود گذشت و او ازان کار ممنون گشت عماد الدوله بر
 کر سے گورنر سے نشست بعد چند روز حکم آوردن محمد رضا خان بہادر مظفر خجک مبارز الملک معین الدولہ خاں خانان و ممتاز الملک
 مبارزہ شتاب را بہادر مظفر خجک در پیره بلکہ کلکتہ نوشتہ ہمیشہ کرام صاحب کلان مرشد آباد و پیرہ کہ ہوشیار خجک کہ صاحب کلان
 عظیم آباد بود و نحو سے فرستاد کہ دیگرے را بران اطلاع نشد اما از ثقات مسموع شدہ کہ جان گرام کہ با مظفر خجک بسیار
 دوست بود سے گفت کہ در حفاظت و صیانت مظفر خجک ہر گاہ سے من پیشین زلفت شتاب را کہ در مرتبہ او باطننا
 ہا ہم دیگر متنازع بود و حکم ولایت بغزل و قید او نیامدہ بود بحسن تقریر و تدبیر خود شریک این مذلت گردانیدہ حکم گورنر بہادر
 برای غزل و قید او فرستادہ اورا ہم با مظفر خجک برابر گردانیدم این دقتا سے از بلدیہ بموجب چنین طرف داریا گناہاں را در ان
 خود نگہ دارو ❖ ❖

ذکر رفتن مظفر خجک در پیره از مرشد آباد بطرف کلکتہ لا علاج و مجبور و رفتن را بہ شتاب را
 بعد ازان بچند روز بہان جا بہمان دستورہ

مسٹر کرام صاحب کلان مرشد آباد در خانہ کے از اقوام خود شبہ طعام بخورد کہ ناگمان نوشتہ گورنر نیام او در بہان مجلس
 رسید و او قبل از وقت ازان جا برخاستہ خانہ خود رفت و ازان جا رقعہ بکپتانی نوشت این خبر از سرکارہ بعینہ مظفر
 بہان وقت رسید نیابراقتدار یکہ داشت گمان انقلاب روزگار در کار خود ذکر دہ در نشا طباغ فارغ البال خواب غفلت نمود
 ساعتی از شب باقی بود کہ کپتان مع یک پلٹن تلنگہ ہمراہ مسٹر اندرسن آمدہ متصل بہ نشا طباغ استناد اول صبح مسٹر
 اندرسن با معدود آرزو متکاران بر در نواب آمدہ بلاقات اورفت و ابلاغ امر گورنر باو نشان با تسلیہ نمودہ گفت کہ کسی
 باشما تعرض و خشونت در پیچ امرے از امور منظور نیست اما حکم چنین رسیدہ چون مظفر خجک دل و دست سرتابی و مجال
 تہر نہ داشت کردن انقیاد فرود آوردہ ہر چہ ما مور بود رضا داد و کپتان پیرہ تلنگان ملازم مظفر خجک بروا شتہ در سر جا
 و ہر مکان پیرہ ہائے خود کہ عبارت از تلنگہ ہائے مستحفظ است قائم ساخت و بانہا فرمود کہ با پیچ کسے از ملازمان
 مظفر خجک و واردان خانہ اش بچگونہ خشونت و پرخاش بعل نیارند اگر مردم او با کسے از اہل و رو و خشونت نہایت کپتان
 اطلاع نمایند ملخص آنکہ پیچ نوع سوکاد بے نسبت بہ مظفر خجک بعل نیاید مگر کسے چیزے را بجائے نبرد و مظفر خجک ازان
 احاطہ باغ تھا بطرفے نرود و بعد انتظام درین مکان یک لفٹنٹ بہان پلٹن کہ تاسے کپتان سے مر باشد با یک کمپنی برخانہ مظفر
 کہ در شہر مرشد آباد بنو ساخت ہستہار دارد و حرم سرا او ہا بنا بود آمدہ بر در ہائے درآمد و برآمد خانہ مذکورہ بہر عدو کہ بود پیرہ ما
 نشانیہ اما با کسے چیزے تعرض نہ بود لیکن انقلاب عجیبی ویداد و منی بگیم کہ با مظفر خجک عبار کہ ورت در خاطر داشت شادان
 گشتہ ساعت شکست او بود اما پاس خوبیا کہ در فطرت و نبات مزاجیکہ در خلقت دارد قوت کار فرما گشتہ برای نجات
 مظفر خجک ازان مہالک ساعت جمیلہ بتقدیم رسانید و کارے چند نمود کہ جمال مردان کاروان نبود و ہمین قسم بانواب
 گورنر جنیل بہادر نیز یک رو بودہ با جنیل کلان ورن ساخت اگر چہ محل اندیشہا بود ہرگز بخور و بوسے را بخوردہ اند و بعد خرو

فکر رفتن مظفر خلیج بکلکتہ در پیرہ یکمال ناچار می شود

مظفر خلیج خود مقصدی امور متعلقه نظامت گردیده و تدارک مدار الهام امور متعلقه نظامت و مرسل و امالیق مبارک الدوله گشت اعتبار علی خان خواجه سراسر ملازم خود را که از غلامان موتمن الدوله محمد اسحق خان معروف است نائب نظامت مبارک الدوله گردانید عالمی از دست آن خواجه سراسر گشت که خلق تنگ طرف بجان و در امور خود حیران بودند منی بیگم اگر چه از قبایل نجیب و فخره شرقا نیست اما پوشیار مستقل مزاج آنچه مقرر سازد برساند و بکنه اکثر کارها رسد اینقدر دارد اگر نایب معقول و پوشیار از نجیب فقیر میگردد و خود پرتو تنگی در میان گذارشته جواب و سوال مردم می شنید و بمشوره نایب نجیب پوشیار کار می کرد ریاست مرشد آباد و اختیار معاملات نظامتی که بالفعل است کسی از دست او بیرون کردن نمی توانست اما بمشوره اعتبار علی خان که نهایت زشت فریب شعور و از اوصاف ریاست دور افتاده محض است کار فرما گشته تا علم مذکور را مع مادرش بیو بیگم بقا بود اختیار خود گذارید و بیو بیگم را با آنکه منی بیگم پرورده پدرش بود بصلاح خواجه سراسر مذکور مع مبارک الدوله نهایت دست نگر خود و بی اختیار محض میداشت اما حق آنست که مبارک الدوله هم بیاقت همین حال داشت تا آنکه آنها را فرج بعد از شدت روی داد و ذکرش غریب انشاء الله تعالی آید *

ذکر رفتن مظفر خلیج بکلکتہ در پیرہ یکمال ناگامی و ناچاری و رفتن مهاراجه شتاب سراسر اثر او و مغرول شدن سیر و از تمشیت امور خالصه شریفیه و آوردن انگلیشان بدست خود سیر شتاب سراسر

مظفر خلیج بنوعیکه گذشت در پیرہ انگلیشه بین انخوف و الرجا بود که حکم دوم از نزد گورنر شتاب سراسر بهادری در باب ارسال او بکلکتہ رسید و جان گرام صاحب کلان مرشد آباد حسب الامر او را بتباریخ بست و سوم محرم سنه یک هزار و یکصد و هشتاد و شش از بھرت در پیرہ بطوریکه بود روانه کلکتہ نمود و خلق کثیره سے نیاز زمانه ساز سے بامید آنکه شب حادثه است فردا چه زاید تا پلاست مشایعت نمود و برگشت و بر سر در بین باب بردگی آن تقدم حبه تا بکلکتہ رفتند و بعد از سه روز چند احوالش در کمال ختمال بعد برگشتند مگر مره از متوسلانش همراه نماندند کلکتہ که در یاسی قلعه است بل پایان و شهرت ناپرسان چون مظفر خلیج خورد عتاب کمپنی بود زیاد تر بی انتقاسی در باره او میندول گشته جواب و سوالش را ملتوسه گذارشتند و سیر جان گرام که مظفر خلیج است از راجه شتاب سراسر بیگانه بود حمایت مظفر خلیج متعذر دید و پاس دو سیتیهای او راجه معروف را با آنکه شاید در باره او از ولایت رجا رسیده بود در بلاتی مذکور مبتلا گردانید و سه بسیار نموده همین حکم در باره شتاب سراسر بعلیه آباد نیز فرستاد چون راجه مذکور بسن خلق و سابقه کار او سگ و کار گزار سے بگمان را خوشنود و راستی از خود داشت پوشیار جنگ جارج و نستر در باره او اینقدر رعایت کرد که اظهار این حکم نکرده تا کید روانه شدن بر روز معین نمود این معامله ظاهرا برای او در اد اخرا ماه صفر سال مذکور زوی داد و فاصله یک ماه در معایله او مظفر خلیج اتفاق افتاد راجه شتاب سراسر بتاریخ معین حسب الامر بر بچه سوار و ره کرد که کلکتہ گردید پوشیار خلیج گفت که یک کمپنی برای حفاظت همراه مهاراجه باشد و صوبه دار که عبارت از سردار کمپنی است مخفی نامور شد که از حد ضلع سعید آباد بیرون رفته بر بچه سوار سے او سایه دار ملازم بوده هیچ گوئی استخفاف در ادب و سلام و امثال فرمان جائزند آشنه تا بکلکتہ رساند راجه مذکور نیز بطور مستور بکلکتہ رسیده در منزله که ما مور گشت منزل نمود و تفصیل جواب و سوال و انفصال معاملات سیر و فقیر را معلوم نشده اگر از قبایله منقطع معلوم شود و جنیدین سطور و ادواق انشاء الله تعالی خواهد نمود بعد یک ماه روز سه چندم و پنجم که الحال فقیر متذکر آن نیست بار بار کولناج مرشد آباد و عظیم آباد حکم کولناج مستخرج از راجه

کیٹ وارد مرشد آباد گردید و دو ماہ و چند روز در مرشد آباد بودہ از نیند و سبت معاملات و عزل و نصب بعضی عملہ کہ متوسل از پال و کت
 مظفر خلی بودہ اند تا صد معاودت بجلکتہ گردید و در ماہ ارباب نظامت مع ناظم بنام کھسابق بیست و چار لک روپیہ بود شائزہ
 مقرر نموده منی ہیگم را بجهت آنکہ مبارک الدولہ لسی حدیث اسن ہست مختار و صارت مبلغ مذکور ساخت و این مبلغ برای کارخانجات
 امارت و در ماہ مردم واجب الرعاۃ کہ ہمیشہ ملائم و مورد مرحم ناظم ان سلف بودہ اند و بر خماز عشائر و اقارب میر حفر خان و
 مدخلہ او و بعضی از اخلاف نہایت غلبہ مرحوم و منتسبان آن دو دمان و سبب بچل و عملہ ضرور سے کہ برای عمدہ ہی انتخاباید
 از سر کار کپنی سے دیند و ہمیں قسم و جوی قلیل سہرا بعضی مردم عظیم آباد غیر مواجب نائب آنجا کہ اکنون لہر شتاب راست نہیں گشتہ
 لکین چون شہرکت مادر ماہ کلیمان سنگہ لہر شتاب را اندر دو دست او نیت مردم آنجا بلا حرج ماہ ماہ سے یا نیند چون وجہ
 معین مرشد آباد و لشکرکت نظام و در چکا پوسے اختیار مبارک الدولہ دنوابی عملہ او ست کہ لہر دو سہ سال تغیر و تبدیل سے پہنچہ
 و کسانیکہ چند وزیران کار معین سے باشند با ہم نفاق داشتہ در پے خرابے متوسلان سپر بکرو طمع و افزائادہ بہر حیلہ کہ دیند
 و تو اند خانہ خود معمور و وظیفہ خواران را کہ محدود سے از نجبا ماندہ اند ہمیشہ عاجز و محروم از وجہ معینہ سے دارند بجدی کہ
 وجہ مشاہیرہ بعضی شائزہ ماہ و از بر خے بیست و پنج ماہ و ازین قبیل در سر کار بسیار باقی است و چند بار ہمیں قسم باقیات
 را بجلکتہ خدیضہ نموده اند از جملہ حیل کی آنکہ الحال اگر فارغ خطی این با سے بدھیدہ آئیدہ ماہ ماہ خواہید یافت و گاسے در وجہ
 تنقیص نمودند کہ این قدر ماہ ماہ تو انیم داد و آنچه با سے ماندہ مقدور مانیت مہافت نمایند با این حال بازار اعطای و ایصال
 آن وجہ بدستور و غربا سے بیچارہ کہ درین زمان دیر آسمان سہد و ستان وسیلہ معاند ازند خصوص نوکران مرشد آباد و شہر
 خود محروم و مجور اند و بجائے سے گذرانند کہ نصیب کسی مباد و سرداران معدلت شاعر مثل ناظم و نائب او و بیگیا ت عملہ مقتدر
 اینہارا ہرگز نظر تر جھے بجال در ماندگان بیچارہ نیست اگر این قدر مبلغ ہم کہ مقرر است بطور انصاف و تبعیت عقل حقیقت
 بین القسام یا بد و بمصارت مناسب در آید مردم بسیار بآرام زندگے تو اند نمود و از دست و دولت اینہا تو اند آسود
 اما بمقتنا سے دو اسر فلک کج رفتار و حرمان حکام از عقل معدلت شاعر ہرگز بیخاطر ناخدا ترسان بے تنگ و عار و غدہ این قسم
 امور خطور نیگے کند و در امر کیہ نباید و بیچ کار دنیا و عقبا سے اینہا نیاید نہرا ہا بلکہ لکوک بصرف سے رسانند و از رضو کہیل
 خود باز نی آئید چنانچہ انشا و افتراقے غفریب بہ بعضی از اعمال اینہا کہ از نبر اسیکے و از نبر اسیار اند کے است اشعار کردہ
 القصہ گویند بعد ان فراغ از امور سے کہ مر کوز خاطر داشت بجلکتہ معاودت نمود و روز سہ ششم ششم ماہ جمادی الثانیہ یا شائزہ ہم
 ماہ مذکور سہ ہشتاد و ششم از ماہ دو از دہم را سے گشتہ بجلکتہ رسید آن زمان حکم با حضا مظفر خلیگ و شتاب را در کیٹ نمود
 دریک کونسل شتاب را سے برای جواب و سوال سے رفت و در کونسل گیر مظفر خلیگ * * * * *

ذکر رہائی یافتن مہاراجہ شتاب راجے از اہل اسے گرفتار یہا سے جان فرسا سے

چون شتاب راجے کا مذمت و دامن لہا لوگو گیا پاک داشت و بر آ او معاند سے ہم چنانکہ نخل امور او تو اند شد بنود نسبت مظفر
 جواب و سوال او زود انفضال یافتہ مخلصہ اور پابرات ساخت انھالش از جمیع مائتم و زلات کہ ستم و مظنون بود و در دست مکالمہ
 بہناظرہ یک سال و چند ماہ فیر آمد و گورنر و جمیع ارباب کیٹ عذر خوا سے بسیار دہر با سے دد لچو سے بشمار نمودہ و شقیہ مظفر
 اعتراف آنکہ گمان عدم دیانتی کہ نسبت مہاراجہ شتاب را بنا بر بعضی جہات در دلہا سے اصحاب کیٹ و ارباب محل و عقد

جماعت انگلیشیہ راہ پختہ بود بعد تنقیح و تحقیق کہ در کمال تدقیق و مدت مدید لعل آمد اثر سے از خیانت و عدم دیانت غیر از دولت خود سے
 حسن اخلاص ازان زبده ارباب وفا ظاہر نگردید و سلوک ناملائی کے نسبت باو لعل آمد نہایت بیجا و بیگانہ از جز اسے نیکو
 خدمتیا سے او بود نوشتہ باو تفویض یافت و خلع فاخرہ بر قامت لیاقتش پوشانیدہ فلج جو اسر علاوہ آن عطا فرمودند و سرتور
 سابقہ شرک کو نسل ضلوعہ عظیم آباد گردانیدہ مرض نمودند تا زمان مذکور ہو شہ پارخنگ از کار عظیم آباد بصلابطہ نوکری سے کہ تہ تیغ
 دارند موقوف گشتہ بگلکتہ آمدہ بود و مشہر ہر شہ سجاسے او مترز اما مہاراجہ شتاب راجہ بفرط غیرت و روایت و بیگانگی ت اب
 وہو اسے گلکتہ با مزاج او بیمار گشتہ آخر با ضعف معده کہ لازمہ ہو آ آن جا ست بہم رسانید و رفتہ رفتہ سنجہ با سہال گردیدہ بود کہ
 رخصت یافت چون ار گلکتہ نہضت نمود مردم عظیم آباد اکثر بمقتضا داد و اتحاد و بعضی کہ در غیبت او اطلاق حقوق رعایتش
 نمودہ در مقام ابراز و اظهار خیانتش بودند از خوف تسلط او و اظہار ارادت و انقیاد تا بارہ و بعضی خوشامد پیشگان عیارتا شجاع
 باستقبال شتافتہ آوردند نہایت ناتوان و ضعیف البنیہ گردیدہ بود بعد ورود سجانہ خود نہایت گلہ مند از انگلیشیان و نقد
 کہ باخ شان بود شکایت ہادشت بلکہ زیادہ تر ازان حق بجانب او بود چہ نوکری سے در فیقی با جمیع خوبیا مثل او دیگر سے برا
 این جماعہ بنو بد بلکہ اسے بر آقائے مانند او نوکری سے نایاب و قدر دانی ادا از جملہ واجبات عقلی بود و رہائے مسطر خنگ ہم ازان
 عار و تنگ مقارن رستگار سے شتاب راجہ اتفاق افتاد اما چون روح شتاب راجہ متصل بہین رہائے از زندان بدن خلاص
 جست ابام احوال او درین مقام مناسب نمود و احوال مسطر خنگ کہ ہنوز در قید حیات است انشا اللہ تعالیٰ منعاقب زبان
 قلم دادہ خواہد شد *

ذکر انتقال راجہ شتاب راجہ از دنیا بمرض طلاق و شتافتن بمرض مخاطبات خالق نفس و آفاق

چون راجہ شتاب راجہ عظیم آباد رسید از شدت مکارہیکہ عوض مراحم معمولہ در جلد و سے نیکو خدمتیا دید از حیات خودنی حقیقہ
 استکرا سے بہم رسانید و قضا سے معبود او ہم رسیدہ بود در مرض اسہالیکہ لاحق و شتافتن افراسطہ پدید آمد و فرحش را با آنکہ
 معتاد بنو دما کولات غیر مناسب رغبت بہم رسید و در تہدیر مرض با وجود شعور و شہادت مزاج تلو نے پیدا کردہ امتیاز نفع و
 نقصان دوا کرد چنانچہ مولو سے فیض علی لطیب سلمہ اشہ تعالیٰ کہ بالفعل در عظیم آباد نظیر ندارد مستوجہ معالجہ او شد و نفع
 ظاہر از حسن تدبیر او احساس نمود اول خود بعضی از خوشامد گویان حق ناشناس کہ در حضور او فقیر از محلہ ان ہوشیار خنگ
 و معاند او ظاہر سے کزوند و مولو سے فیض علی مذکور در ان زمان برفاقت فقیر صرف اوقات سے نمودن با برابر اظہار دستور
 و خیر خواہی سے خود و اثبات نسبت فقیر بدشمنی و عداوت از رجوع بطیب مذکور مانع بودند بعد از آنکہ با منظر رجوع نمود از
 خزون و داسے محبول الاجر کہ در غیبت او تیار شدہ باشند ببیانہ مما لغت سے نمودند و آن اجل گرفته با وجود اعتراف
 بظوائد دوا سے استنکاف از دوا پیش نمود و چند سے بالمرہ ترک و اگر طبیعت گذشت بعد ازان رجوع بہ اگر کہ عبارت از
 طبیب انگلیشیہ سے بساجت ارباب کونسل آغا نمود اما این مبالغہ و اسجاج صاحبان انگلیشیہ بنا بر شدت خیر خواہی سے
 بودند از راہ عذر و بداندیشی سے ڈاکٹر صلاح در تنقیح مواد و تصفیہ معده از اخلاط واجب الدفع دیدہ علاج بمسہلا نمود و حدہ
 را کہ ضعفی بکمال عارض بود ضعیف تر گشتہ قوت ماسکہ و با قتمہ بالمرہ ساقط گردید *

رفیقن گورنر عماد الدولہ مشہر شنگ بملاقات شجاع الدولہ در بنارس و انتظام معاملات

عظیم آباد و معاودت نمودن بہ کلکتہ کے ملک و درنگت

معاقتب درود راجہ شتاب را سے عماد الدولہ مسٹر ہشتنگ بہادر گورنر بم تباہ ملاقات شجاع الدولہ قاصد بنارس کرید و پانزویں ربیع الثانی نے ہر شد آباد آمدہ در آخر ماہ مذکور یا شروع جماد سے الاد سے سنہ تیرار و صد و ہشتاد و ہفت ہجری سے بعضی روز در روز و شتاب سے لعلیم آباد رسید و قاصد بود کہ مہاراجہ مذکور را ہمراہ خود گید اور جیلح سفر آخرت بود مذراہ سے خود کہ و سقہ داشت گفتہ تن بر فاقہ درند او گورنر دور و دور عظیم آباد ماتہ بہ بنارس رفت و با شجاع الدولہ کہ او ہم ہا خواہا دیدنش آمد بود ملاقات نمودہ جواب و سوالیکہ داشت انفصال داد و واسطہ ملاقات راجہ چیت شکہ کہ راجہ بلوڈ سنگ زمیندار بنارس کہ پیش بسہل دستے قبل از ورود گورنر مر وہ بود یا شجاع الدولہ کہ دید و بنا سے راج اور استحکام دادہ مرخص شد و تہیہ معاودت عظیم آباد نمود درین عرصہ کہ او اسطیبا او آخر شہر جماد سے الثانیہ سنہ مذکورہ بود راجہ شتاب را زمین عالم در گذشت عقائد او و پیش اگر چہ مطابق ہنود نبود بلکہ طرف اسلام غالب داشت اما بنا بر ہمت ضامنہ تعاریب و اقوام و مصالحتہا سے دیگر موافق مشرب ہنود جسٹس را در آتش سوختند گورنر عظیم آباد رسیدہ و معدود ایام توقف و زریہ نہا بردن بدناسے خود کہ تا با شتاب سے کئیہ مطنون مردم مگر در راجہ کلیان ستک کہ راجہ شتاب سے اگر چہ بیاقبت این منصب باعتبار حدیث سن و سال کہ غفوان شیا بش بود نہ ہشت بکار ما سے پیش ما مور گردانید و جاگیر ات و در ماہ سب تو رجال دہشتہ نلادہ آن وجہی بر آزن شتاب سے کا مور راجہ کلیان سنگہ افزود اما بیست و پنج روز رو سپردہ نفاست کہ با اختیار او بود موقوف کردہ و جب کہ مناسب دانست با اختیار کو نسلیہ ہا گذارنت و در ماہ مردم را اندک کم و مشی نمودہ تنخواہش بر کونسل و خزانہ خالصہ نمود و خود بعلت ہر چہ تا متر بطرف کلکتہ نہضت فرمود * * *

ذکر بعضی از حالات راجہ شتاب کے گذشتن نیکنامیہا درین عایت سرانے

راجہ شتاب سے از قوم کا تہہ سکہ سینہ متوطن شاہجہان آباد ست نکہ پروردہ خانڈان مصمام الدولہ پرمصمام الدولہ خاندوران امیر الامرا و ارملارمان آقا سلیمان گرجے کہ غلام مصمام الدولہ و میر سامان و معتمد علیہ خانہ اولوہ اول تقبل و جبے ملازم شد آخر بخش کلردانے و نیکو خدمتے مدارا لہام خانہ آقا سلیمان و صاحب اختیار سرکار مصمام الدولہ گردید پلچ مصمام الدولہ بہ رحمت حق رفت و در شاہجہان آباد القلاب سے بار پیدار گشت بودن خود در ان ملک صلاح ہدیہ دیوانہ پادشاہ سے صوبہ عظیم آباد و خدمات محالات جاگیر صاحبزادہ خود کہ برگنہ پلچ و مالکہ بود گرفتہ بدین نواح آمد و چنانچہ مذکور شد با وجہ اقتدار رسید نہایت ہوشیار و متصدک معاملہ دان کار گزار جز و رس و قیقہ یاب در ہر باب بود اکثر خرمیہا داشت بدانت فقیر از جمیع رؤسا سے بندستان کہ درین جزو زمانہ ممتاز و با وجود متصدک سے عالی از شجاعت و دلیر سے بنود ہر چند در کمال عروج و مرجع وزیر و پاپوشاہ و اکثر اتویا سے عصر گشت اما نخوت نہاشت و با بجا و بزرگ نیاوگان با نہایت تواضع و فروتنیہا سے گذرانید و مطلب ہر کسے در شروع التماس دریافتہ اگر لیاقت بر آوردن داشت بسہولت و آسانی سر انجام میداد و الا قدر مونیہا سے بشیرین زبانی سے خواستہ سائل را خوشنود سگر دانید و ہا آنکہ ہجوم کار با و بلانواع مردم گفتگو با داشت و از ادق روز تا دو ہر از اول شب قریب بثلثی ازان در جواب و سوال میگذا رانید دل تنگ نکشید ہا اوستے کسی ہر چند در عرض حاجت مبالغہ ہا کند خوشنوت نمی کرد و سخن در شتی یا کلمہ شش در شتی از زبان او مسوع نشدہ با وجہ خبرور

و قدر و قیمت شناسی ہر جیسے و نہایت نداشت سبک جنس مہاجران و با اعلان بقدر ارزش میداد و در بخشش بعلت و تقصیر راضی نبود
 سلیقہ معاش و رست داشت اجناس با احتیاج از جا با سے دور دست کہ قسم ماکش کفایت سے آمد طلبیدہ و بمبارت ہر سائید
 یا قلت مقدور لبان امر آ متوسط لیسے بر د بچہ دور و نام آوران خوانہا سے ضیافت موافق لیاقتش در کمال انفاست کہ انو
 اطعمہ و علاو سے داشت سے فرستاد و در شاہیہا و غیر آن کہ ضیافت مردم سے کرد و ستر فانش و سعت و رونق مغلیہ داشت
 و خود را نجا حاضر بودہ لذتہا سے چاشنی شیرین زبانے علاوہ اطعام ضیافت و مہمانے بکام جان حاضران سے چنانسند
 شرم و حیا بر تہ داشت کہ از ملازمان مقر بش ہم آمد و رفت او پیش زبانی را مجھے کہ بے عشق نگہ داشتہ نہایت انس و الفت با او
 داشت کہ سے ندیدہ و مطلع ہم نمیکردید کہ چه وقت اندرون رفت و کے بیرون آمد بازن ہمقوم و کفو خود کہ مادر را بچہ کلیان
 دیو آنگہ است کار سے نداشت خانہ بلجہدہ بر او بانڈک فاصلہ از مکان اقامت خود ساخته بود و در سگے دوبار کہ بعضی از
 ایام معینہ ہنود بودہ اند ضرورت میرفت لیکن ہا قسم کہ کتر کتر سے را خبر سے شد اکثر مردم کہ با او بہ تنگ نظر فیما طرف شدہ و با
 از انگلیشیان عمدہ مثل صاحب کلان عظیم آبا و امثال ذلک ساخته و بکار تجارت کپنی و امور دیگر ما مور گشتہ سالہا عداوت
 سے و رزیدند ہر گاہ اتفاق انقلاب بر اسے انہا رویدادہ معاتب می گردیدند و ظن سے آبرو سے انہا بچہ یقین سے رسید
 در چنان وقت بچہ در جو سے کہ باو سے نمودند سنیہ سپر ساخته بجمایت انہا میکوشید و از دام گرفتار رہا نجات سے بخشید
 ہر کس از شاہ جہان آباد سے آمد اگر شخصہ با او آشنا بود اگر بنام او را سے شناخت در رعایت او بہر صورت کہ دست
 کنتش با آن میرسید مقصر سے گردید چون وجہ معینی قلیل بر کمصارت نظامت مقرر با اختیار او بود و باقی زر ہا کپنی
 در مجال تصرف در آن نداشت بنا برین اگر سے توانست بر او وجہ معین نمود و ماہ ماہ میرسانید اگر باین صورت متعذر بود
 بر کار ہا سے مفصل مردم را فرستادہ از انجا انتفاع می رسانید این قسم ہم اگر تعذر داشت تو وضع لائق با آن شخص نمودہ
 بچہ بے میخواست و زاد را سے علاوہ تو وضع سابق گذرانیدہ خوشنود مرخص سے فرمود شیخ شرف الدین محمد از احادیث
 اول شیخ سعید شہید محمد علی علیہ السلام وجہ مرد فاضل صالح عمر سے بود از متوطنین نجف اشرف زادہ افتد شرفا با عنظر احتیاج
 و افتقار کہ بنا بر سببی عارض آن بزرگوار گردیدہ با شہار دولت سنبہ و قیاس اخطا و انعامیکہ امر آ این دیار و بزبان اقتدار
 سلطنت و شوکت خود با عمل و خدمت عتبات عالیات و زوار و مترودین اما کن مقدس سے نمودند در سن ہشتاد و سالگی وارد بنگالہ
 گردیدہ قریب بیک سال کم و بیش در مرشد آباد و ہوگلے لیسے بر د با آنکہ ناظم ذائب ہر دو مسلمان صاحب اتمہ آرد اتباع آین
 ہر دو ہم زردار بودہ اند کہ سے بجال او چنانچہ باید سپردخت ناچانان بزرگوار عازم او دہ و لکھنؤ مرکز دولت شجاع الدولہ
 والہ آباد کہ در آن زمان دار السلطنتہ شاہ عالم پادشاہ ہما نجا بود گردیدہ وار و عظیم آباد شد و بتقریب بے فقیر خدمت آن بزرگ
 رسیدہ و توفیق تقریب ملاقات او با ما را چہ شتاب را یافت با آنکہ بنام سنبہ بود و بچہ استماع احوال آن بزرگوار ہنوار شدہ
 خدمت آوردت و جمیع خدم و حشم را بیرون گذاشتہ تنہا با یک دو خدمتکار و میر قوام الدین خان و حضورش رفتہ بکمال
 تواضع و فروتنی سلام کرد و ہر چند بزرگ مرقوم تکلیف نشستن بر سنبہ یکے بر او گستر دہ بود نمود بیاس ادب بند سادہ مذکور
 نشستہ بمبالندہ تمام ہر گوشہ آن مقام گرفت و سائے ادراک فیض صحبتش نمود و وعدہ صفاقت گرفتہ برخاست شامیکہ
 وعدہ آمدن شان بود سنبہ مکلفی کہ در اعیاد بزرگ ماہراج سے گستر دند بر اسے بزرگ موصوف گستر دہ خود بر چار گوشہ سفید
 سادہ نشست و مردم را از ورود و حضور خود تا ورود آن بزرگوار متنع داشت اہد نماز مغرب کہ ہمراہ سنبہ تشریف شریف